

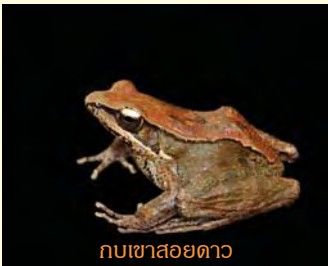
หมายเหตุนิเวศวิทยา Ecological Notes

บันทึกธรรมชาติหลากหลายเผ่าพันธุ์ The record of natures

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2551

Volume 2 Number 1 January-March 2008

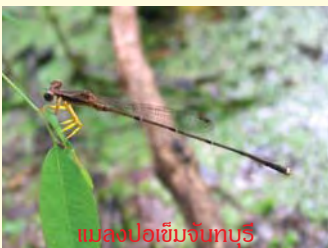
พบกับเนื้อหาที่หลากหลาย

กบเขาสอยดาว

นกแสกทุ่งหญ้า

แมลงปอเขมร

จำปีช้าง

เพียงพอนเส้นหลังขาว (<i>Mustela strigidorsa</i>).....	3
กบชะง่อนผาภูหลวง (<i>Odorrana aureola</i>).....	5
<i>Bathynomus lowryi</i> (Bruce and Bussarawit, 2004)	
แมลงสาบทะเลย์กซ์ แห่งท้องทะเลอันดามัน.....	7
ค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง (<i>Pteropus lylei</i>) ที่ วัดโพธิ์ จ. ฉะเชิงเทรา.....	10
กบเขาสอยดาว ควรใช้ชื่อวิทยาศาสตร์ชื่อใด?.....	12
พบนกพงนาพันธุ์อินเดีย Blyth's Reed Warbler	
ครั้งแรกในประเทศไทย.....	14
การทำรังวางไข่ครั้งแรกในประเทศไทยของ นกช้อนหอยดำเหลือ	
(<i>Plegadis falcinellus</i>).....	16
นกแสกทุ่งหญ้า: The ghost in trembling land.....	18
ตุ๊กแกป๋ายาจูจินต์ (<i>Cyrtodactylus jarujini</i>) ในธรรมชาติ.....	22
ความพิการของ ปลาพลวงตะวันตก (<i>Neolissocheilus stracheyi</i>) ใน	
อุทยานแห่งชาติเอราวัณ จังหวัดกาญจนบุรี.....	24
แมลงปอเขมรพันธุ์: แมลงปอประจำถิ่นของไทย.....	26
อาหารของ หนอนผีเสื้อม้อ.....	29
ผึ้งสีฟ้ากับพฤติกรรมการนอนแบบไร้รัง.....	31
การกระจายและลักษณะรังของ มดดินหนามแดง <i>Centromyrmex feae</i>	
ที่พบในประเทศไทย.....	34
หอยแครงทมิฬ (<i>Gulella bicolor</i>)	
กับรายงานการค้นพบครั้งแรกในประเทศไทย.....	36
พฤติกรรมการกินอาหารของ หอยแครงทมิฬ <i>Gulella bicolor</i>	39
หอยเต้าปูนเบงกอล <i>Conus bengalensis</i>	
ยอดหอยทมิฬแห่งท้องทะเลอันดามัน.....	40
ปลิงขาว <i>Holothuria (Metriatyla) scabra</i> ที่หมู่เกาะมัน จ. ระยอง.....	44
พบ ประทัดน้อยภูตา <i>Agapetes inopinata</i> Airy Shaw ที่ดอยผ้าห่มปก.....	46
พบ พุดใต้ ที่เขาคันทวน ในภาคตะวันออกเฉียงใต้และ	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย.....	48
พบ สิริธรวัลลี <i>Bauhinia sirindhorniae</i> ที่ จังหวัดมุกดาหาร.....	50
บันทึกของ จำปีช้าง พรรณไม้ถิ่นเดียวของไทยชนิดใหม่ของโลก.....	51
มาแยกเพศแมลงปอกันดีกว่า.....	54
ดักหนูอย่างไรไม่ให้บาดเจ็บ.....	56
เดินป่าตามหามาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.....	58
บันทึกส่งท้าย.....	63

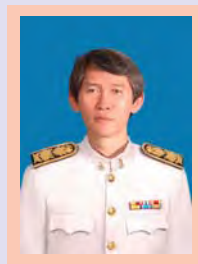

หน่วยงานสนับสนุน การจัดพิมพ์ ฉบับที่ 1 ปีที่ 2

ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน วว.

มุ่งเน้นการวิจัยและรองรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อระบบนิเวศ รวมทั้งการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีขอบเขตงาน ดังนี้

1. ศึกษาวิจัย ออกแบบระบบบำบัดน้ำทิ้งและมูลฝอย
2. พัฒนา ส่งเสริมการผลิตในอุตสาหกรรม โดยใช้เทคโนโลยีสะอาด
3. ศึกษาวิจัยด้านชีววิทยาและนิเวศวิทยาเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ รวมทั้งการฟื้นฟูระบบนิเวศ
4. วิจัยและพัฒนาพลังงานทดแทนจากวัสดุเหลือใช้และการประหยัดพลังงานในโรงงานอุตสาหกรรมและอาคาร
5. วิเคราะห์และให้คำปรึกษาด้านสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน

นายสุชาติ ทิขกุล

รักษการในตำแหน่งผู้อำนวยการ
ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน ดบปัจจุบัน

เรื่องเด่นในฉบับ

จำปีช้าง พรรณไม้ถิ่นเดียวของไทย
ชนิดใหม่ของโลก

ได้รับการตั้งชื่อโดย ดร. ปิยะ เฉลิมกลิ่น ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ วว. ร่วมกับ Dr. Hans P. Nooteboom และได้ประกาศแถลงข่าวการค้นพบเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2551 ณ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.) เมื่อครั้งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้าเยี่ยมชมการดำเนินงานของ วว. เทคโนโลยี คลองห้า จ. ปทุมธานี (รายละเอียดหน้า 51)

ที่ปรึกษา :

ดร. นงลักษณ์ ปานเกิดดี
พิศมัย เจนวนิชปัญกุล
สุชาติ ทิขกุล
ดร. จารุจินต์ นฤตะภักดิ์

กองบรรณาธิการ :

สุรชิต แวงโสธรณ์
ดารณี ประภาสะโนบล
ปฐมสุดา สำเร็จ
กุลธิดา เมืองคำ
ปัญจพร ศรีบุญช่วย
พัทธนันท์ นาคพินิจ
ธัญญา จันอาจ
พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

ศิลปกรรม :

ปัญจพร ศรีบุญช่วย

ประสานงาน :

อรรณพ จาภูมระ

โดย

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
แห่งประเทศไทย

196 พหลโยธิน จตุจักร ลาดยาว กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0 2579 1121-30 ต่อ 1122

โทรสาร 0 2561 4771

E-mail : surachit@tistr.or.th

www.tistr.or.th

วว.

ด้วยความร่วมมือจาก

องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ

35 หมู่ที่ 3 เทคโนโลยีนา ต. คลองห้า

อ. คลองหลวง จ. ปทุมธานี 12120

โทรศัพท์ 0 2577 9999 ต่อ 1501

โทรสาร 0 2577 9991

www.nsm.or.th

แนะนำตัวอย่างอ้างอิง

ว. จากสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

วว.

เพียงพอนเส้นหลังขาว (*Mustela strigidorsa*)

สุรชิต แวงโสธรณ์

ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

เพียงพอนเส้นหลังขาว (*Mustela strigidorsa*) เป็นสัตว์ที่หายากมาก ซึ่ง Lekagul and McNeely (1988) รายงานว่า ทั่วโลกมีตัวอย่างอ้างอิง เพียง 8 ตัวอย่าง เท่านั้น คือ ตัวอย่างจากแคว้น ลิกซิม ประเทศอินเดีย 3 ตัวอย่าง จากประเทศเนปาล ลาว เวียดนาม พม่า และไทย ประเทศละ 1 ตัวอย่าง จากการที่มีตัวอย่างน้อยมาก จึงไม่พบลักษณะที่ผันแปรของชนิดและไม่มีชนิดย่อย ใดๆก็ตาม Treesucon (1989) ได้อ้างถึงรายงานของ Wirth (1989) ว่า มีตัวอย่างอ้างอิงอย่างน้อย 21 ตัวอย่าง ที่ British Museum (Natural History) ประเทศสหราชอาณาจักร และมี 10 ตัวอย่างที่ Kunming Institute of Zoology ประเทศจีน เมื่อรวมกับตัวอย่างที่รายงานไว้ใน Lekagul and McNeely (1977) แล้วมีจำนวนมากถึง 39 ตัวอย่าง นอกจากนี้ Treesucon (1989) ยังได้อ้างข้อมูลจากการติดต่อกับ John MacKinnon ว่า ยังมีตัวอย่างอ้างอิงของเพียงพอนเส้นหลังขาวอยู่ที่ Biology Museum มหาวิทยาลัยฮานอย และที่ Mammal Collection of the Institute of Zoology ประเทศเวียดนาม

เพียงพอนเส้นหลังขาว ถูกจัดอยู่ในวงศ์เพียงพอน (Family Mustelidae) มีสถานภาพปัจจุบัน ในระดับสากลตามบัญชีรายชื่อของ 2006 IUCN Red List of Threatened Species พบว่าเป็นสัตว์ ที่มีแนวโน้มจะสูญพันธุ์ (Mustelid Specialist Group, 1996) ส่วนสภาพการอนุรักษ์ระดับในประเทศ ถือว่า เป็นสัตว์ใกล้สูญพันธุ์ (Nabhitabhata and Chan-ard, 2005) และเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 มีเขตการแพร่กระจายทางตะวันออกของ ประเทศเนปาล จนถึงแคว้นอัสสัม ประเทศอินเดีย ตอนใต้มณฑลยูนนาน ประเทศจีน ตอนเหนือของ ประเทศไทยและ เวียดนาม และทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศพม่าและลาว (Corbet and Hill, 1992)

ในประเทศไทยเพียงพอนเส้นหลังขาวเป็นสัตว์ป่าที่หายากมาก มีหลักฐานยืนยันการพบเห็น น้อย Treesucon (1989) ได้รายงาน พบที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จ. เลย เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2531 บริเวณป่ารุ่นสอง ใกล้ลำห้วย ที่ระดับความสูง 350 ม. ส่วน Grassman Jr. *et al.*, (2002) ดักจับ ได้จากการใช้กรงดักที่มีไม้เป็น ๆ เป็นเหยื่อล่อ ตัวที่จับได้เป็นเพียงพอนเหลือง ตัวผู้วัยอ่อน โดยดักได้ จากบริเวณทุ่งกะมัง ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จ. ชัยภูมิ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2544 และยังมีรายงานการพบเห็นในบริเวณใกล้เคียงอีก 3 ครั้ง นอกจากนี้ Nabhitabhata and Chan-ard

(2005) ยังได้รายงานแหล่งแพร่กระจายเพิ่มเติมว่า พบที่ดอยอ่างขางและดอยผ้าห่มปก จ. เชียงใหม่ และที่ดอยโมโกจู จ. กำแพงเพชร

ลักษณะเด่นของเพียงพอนสันหลังขาว คือ มีลำตัวเรียวยาว ลำตัวและหางสีน้ำตาลเหลือง แก้ม คอ และอก สีเหลืองอ่อน ท้องสีจางกว่าด้านบนลำตัวอมเหลือง มีแนวเส้นสีขาวพาดตามยาวบนกึ่งกลางหลังจากท้ายทอย จนถึงโคนหาง หัวและลำตัวยาว 275-325 มม. หางยาว 145-205 มม.

ปัจจุบันมีตัวอย่างอ้างอิง (specimen) ของเพียงพอนสันหลังขาว เพียง 1 ตัวอย่างเท่านั้น เก็บรักษาไว้ที่ศูนย์รวบรวมตัวอย่างอ้างอิงทางชีววิทยา สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.) เป็นตัวอย่างตัวผู้ หมายเลข CTNRC 54-1401 เก็บโดยนายกิตติ ทองลงยา (อดีตพนักงาน วว. ผู้ล่วงลับไปแล้ว) เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2512 จากบริเวณป่ารุ่นสอง ที่ระดับความสูง 700 ม. เหนือระดับทะเลปานกลาง ใกล้กับบ้านนาฆ่า อ. เมือง จ. น่าน

ตัวอย่างอ้างอิงเพียงพอนสันหลังขาว (*Mustela strigorsa*)
ตัวผู้ หมายเลข CTNRC 54-1401
ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

เอกสารอ้างอิง

- Corbet, G. B. and J. E. Hill. 1992. The mammals of the Indomalayan region: A systematic review. Oxford University Press, New York. 488pp.
- Grassman Jr., L. I., K. Kreetiyutanont and M. E. Tewes. 2002. The black-striped weasel *Mustela strigorsa* Gray, 1853 in northeastern Thailand. *Small Carnivore Conservation*. 26:2.
- Lekagul, B. and J. A. McNeely. 1988. Mammals of Thailand. 2nd ed. Saha Karn Bhaet Co., Bangkok. 758 pp.
- Mustelid Specialist Group. 1996. *Mustela strigorsa*. In: IUCN 2007. 2007 IUCN Red List of Threatened Species. <www.iucnredlist.org>. Downloaded on 21 February 2008.
- Nabhitabhata, J. and T. Chan-Ard. 2005. Thai red data: mammals, reptiles and amphibians. Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. Bangkok, Thailand. 234 pp.
- Treesucon, U. 1989. A sighting of the Black-striped weasel (*Mustela strigorsa*) in Northern Thailand. *Bulletin of Natural History Society of Siam*. 37(2): 253-254.
- Wirth, R. 1989. Threatened Mustelids/Viverrids in Vietnam. *Garrulax*. 5:2-5.

แนะนำตัวอย่างอ้างอิง

จากองค์การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

กบชะง่อนผาภูหลวง (*Odorrana aureola*)

ธัญญา จันทอจ

พิพิธภัณฑสถานชาติวิทยา

องค์การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ราวปี พ.ศ. 2542 ผู้เขียนได้เดินทางไปศึกษาในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จ. เลย ระหว่างที่พักแรมบริเวณริมห้วย ที่ระดับความสูงมากกว่า 1,000 ม. เห็นระดับทะเลปานกลาง ขณะที่ตามรอยช้างป่าฝูงหนึ่งนั้น ได้พบกบชะง่อนผา ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากกบชะง่อนผาในแหล่งอื่น ๆ ที่เคยพบมา ภายหลังได้ตีพิมพ์ไว้ในคู่มือจำแนกสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกของไทยในปี พ.ศ. 2546 (Chan-ard, 2003) โดยยังไม่ระบุชื่อทางอนุกรมวิธาน

ต่อมา ตัวอย่างจำนวนหนึ่งจากแหล่งที่พบ ได้ถูกนำมาตรวจสอบโดยละเอียดโดยนักวิชาการที่มติดียวกันกับที่ตั้งชื่ออังกายหมอนูสูง (*Megophrys lekaguli*) และเขียดอีโมหิน (*Fejervarya triora*) และตีพิมพ์ไว้ในวารสารฉบับเดียวกัน (Stuart et al., 2006) โดยใช้ตัวอย่างเลขที่ THNHM 05341 ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานชาติวิทยา องค์การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นตัวอย่างต้นแบบ (holotype specimen)

ลักษณะทั่วไปของกบชะง่อนผาภูหลวง ภาพโดย ธัญญา จันทอจ

ลักษณะเด่น ที่บรรยายจากตัวอย่างต้นแบบ (holotype) และ ตัวอย่างต้นแบบร่วม (paratype) คือ ปลายนิ้วตีนทุกนิ้วแผ่ขยายออกกว้างกว่าลำนิ้วมาก และมีร่องโดยรอบขอบแผ่นนี้ นิ้วตีนหน้า นิ้วแรกยาวกว่านิ้วที่สอง ผิวหนังเรียบ ตัวผู้มีขนาด 63.6-67.4 มม. ตัวเมีย มีขนาด 87.1-96.5 มม. ตัวผู้บางตัวมีหนาม ละอองสีขาวที่บริเวณขมับ ขอบแผ่นหู สันต่อมหลังแผ่นหู (rectal gland) ขอบปากบนและล่าง บริเวณที่ใกล้กับมุมปาก และด้านข้างของลำตัวที่หาคส่วนท้าย ๆ พื้นผิวของต้นแขน ส่วนหน้าและท้ายของต้นขา และด้านบนของต้นสีกามีจุดละอองสีขาวเหลืองสดเป็นลวดลายเด่น ขอบปากบนมีแถบยาวสีเหลือง ตัวผู้มีถุงไตคอ ไข่ไม่มีเมือดสี

ชื่อระบุชนิดของกบชะง่อนผาภูหลวง *aureola* หมายถึง สีสดใสเหมือนทองคำ นั่นคือ ลักษณะเด่นของลวดลายสีเหลืองตามแข้ง ขา และสีข้าง ของกบชนิดนี้

ลักษณะทั่วไปของตัวอย่างต้นแบบ กบชะง่อนผาภูหลวง

ภาพจาก Stuart et al., 2006

เอกสารอ้างอิง

- Chan-ard, T. 2003. A Photographic Guide to Amphibians in Thailand. Darnsutha Press Co., Ltd., Bangkok. 175pp.
 Stuart, B. L., Y. Chuayngern, T. Chan-ard and R.F. Inger. 2006. Three New Species of Frogs and a New Tadpole from Eastern Thailand. *Fieldiana Zoology New Series*. 111: 1-19.

แนะนำตัวอย่างอ้างอิง

จากสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเล และป่าชายเลน (สวพ.)

Bathynomus lowryi (Bruce and Bussarawit, 2004)

แมลงสาบทะเลยักษ์ แห่งท้องทะเลอันดามัน

กรรกร วงษ์กำแหง¹ และเรืองฤทธิ์ พรหมดำ²

¹ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

²พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑ์ทางทะเล สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเล และป่าชายเลน

นอกฝั่งทะเลอันดามัน ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับสามประเทศ คือ ประเทศไทย พม่า และมาเลเซีย เมื่อออกนอกชายฝั่ง จะเป็นบริเวณของลาดทวีป (continental slope) ที่มีความลาดชันและความลึกที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ไปจนถึงที่ที่ลึกที่สุดของทะเลอันดามัน 3,035 ม. ในบริเวณนี้ยังมีการสำรวจน้อยและยังรอการศึกษาในอีกหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นความหลากหลายทางชีวภาพ ข้อมูลพื้นท้องทะเล กระแสน้ำ องค์ประกอบทางเคมีของทั้งน้ำและดิน

ในบริเวณที่มีลักษณะระบบนิเวศแตกต่างจากบริเวณชายฝั่งอย่างมาก เช่น แร่งดินน้ำที่เพิ่มขึ้นตามความลึก ตะกอนซากสิ่งมีชีวิตที่ทับถมมาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นต้น สิ่งมีชีวิตที่พบในบริเวณนี้จึงมีลักษณะที่แตกต่างจากที่พบบริเวณชายฝั่ง เช่น มีขนาดตัวที่ใหญ่ มีสีแดงสด หรือสีดำสนิท ตาบอด มีปากและฟันขนาดใหญ่มาก ด้วยเหตุนี้จึงเกิดโครงการสำรวจร่วมไทยเดนมาร์ก เพื่อทำการสำรวจความหลากหลายบริเวณไหล่ทวีปของทะเลอันดามัน (Biodiversity of the Andaman Sea Shelf- BIOSHELF) ตั้งแต่ชายแดนประเทศพม่าลงมาจนเขตตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจจำเพาะของประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2539-2545 ด้วยเรือสำรวจจักรทอง ทองใหญ่ (R. V. Chakratong Tongyai)

ลักษณะของแมลงสาบทะเลยักษ์ ด้านบน (ซ้าย) และด้านล่าง (ขวา)
ภาพโดย เจ้าหน้าที่ สวพ.

ในปี พ.ศ. 2542 โครงการสำรวจร่วมไทยเดนมาร์ก โดย ดร. จรัสศรี อ่างตันญา และ น.ส. วาริน วงษ์พานิช นักวิชาการประจำพิพิธภัณฑ์สัตว์และพืชทะเล เก็บตัวอย่างแมลงสาบทะเลขนาดใหญ่ได้เพียงตัวเดียว ที่ความลึก 690 ม. เป็นแมลงสาบทะเลตัวเมีย มีแผ่นอุ้มไข่ขนาดใหญ่เห็นได้ชัดเจน แต่ไม่มีไข่ติดมาด้วย ในการออกเรือสำรวจในครั้งต่อ ๆ มา ก็ไม่พบตัวอย่างแมลงสาบทะเลชนิดนี้อีกเลย ภายหลังตัวอย่างนี้ได้รับการตั้งชื่อเป็นสัตว์น้ำชนิดใหม่ของโลกว่า **“แมลงสาบทะเลยักษ์”** โดยมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Bathynomus lowryi* ในปี พ.ศ. 2547 (Bruce and Bussarawit, 2004)

แมลงสาบทะเลยักษ์ตัวนี้นอกจากจะเป็นตัวอย่างชนิดใหม่ของโลกแล้ว ยังเป็นรายงานการพบแมลงสาบทะเลสกุล *Bathynomus* เป็นครั้งแรกในน่านน้ำไทยด้วย อย่างไรก็ตามได้มีการนำแมลงสาบทะเลที่มีลักษณะใกล้เคียงกับแมลงสาบทะเลยักษ์มาจัดแสดงที่สยามโอเชียนเวิร์ล 2 ชนิด คือ *B. doederlini* ในธรรมชาติมักพบกระจายทั่วไปนอกฝั่งประเทศญี่ปุ่นไปจนถึงประเทศออสเตรเลีย และ *B. giganteus* ที่พบครั้งแรกบริเวณนอกฝั่งประเทศเม็กซิโก แมลงสาบทะเลยักษ์ (*B. lowryi*) มีลักษณะที่แตกต่างจากสองชนิดที่นำมาจัดแสดงข้างต้น โดยมีรูปทรงของหางที่เว้ามากกว่า และมีจำนวนหนามที่ปลายหาง 7 คู่ ขณะที่แมลงสาบทะเลอีกสองชนิดมีหนาม 9 คู่

แมลงสาบทะเลสกุล *Bathynomus* เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่มีเขตการกระจายทั่วโลก และมักพบอาศัยบริเวณพื้นท้องทะเลในบริเวณน้ำลึก กินซากและอินทรีย์สารบริเวณพื้นท้องทะเลเป็นอาหาร และในแถบทะเลแคริบเบียนแมลงสาบทะเลสกุลนี้ เป็นสัตว์เศรษฐกิจที่นิยมบริโภคเป็นอาหารอีกด้วย

คณะทีมสำรวจผู้ค้นพบ “แมลงสาบทะเลยักษ์”
ภาพโดย เจ้าหน้าที่ สวพ.

ชื่อละติน *lowryi* ของแมลงสาบทะเลยักษ์ ได้มาจากชื่อของ Dr. Jim Lowry แห่ง Australian Museum ซึ่งเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่ทำงานอนุกรมวิธานของสัตว์กลุ่มแมลงสาบทะเล (isopods) และ กุ้งเติน (amphipods) มาเป็นระยะเวลายาวนานและมีส่วนสำคัญในการพัฒนาระบบการจัดจำแนกชนิด สัตว์กลุ่มนี้

ตัวอย่างต้นแบบแมลงสาบทะเลยักษ์ *Bathynomus lowryi* เก็บรักษาไว้ในแอลกอฮอล์ 70% การที่ตัวอย่างลอย เนื่องจากเป็นตัวอย่างที่อาศัยในที่ลึกมากอยู่ภายใต้แรงกดดันมากกว่าบนพื้นโลกเกือบ 70 เท่า การที่ตัวอย่างลอย ไม่มีผลต่อลักษณะโครงสร้างแข็งของตัวอย่างที่ใช้ในการ จำแนกชนิด (บน) และหุ่นจำลองแมลงสาบทะเลยักษ์ จัดแสดงให้ผู้เข้าชมในส่วนนิทรรศการสัตว์น้ำลึก (ขวาบนและขวาล่าง) ภาพโดย เรืองฤทธิ์ พรหมดำ

ขอขอบคุณ

ดร. จรัสศรี อ่างต้นญา นักวิชาการประมง 7ว พิพิธภัณฑสถานสัตว์และพืชทะเล สวพ. ที่เอื้อเฟื้อภาพถ่าย

เอกสารอ้างอิง

Bruce, L. N. and S. Bussarawit. 2004. *Bathynomus lowryi* sp. nov. (Crustacea: Isopoda: Cirrolanidae), the first record of the 'giant' marine isopod genus, from Thailand. *Phuket Marine Biological Center Research Bulletin*. 65: 1-8.

บันทึกธรรมชาติ

ค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง (*Pteropus lylei*) ที่ วัดโพธิ์ จ. ฉะเชิงเทรา

สุรชิต แวงโสธรณ์

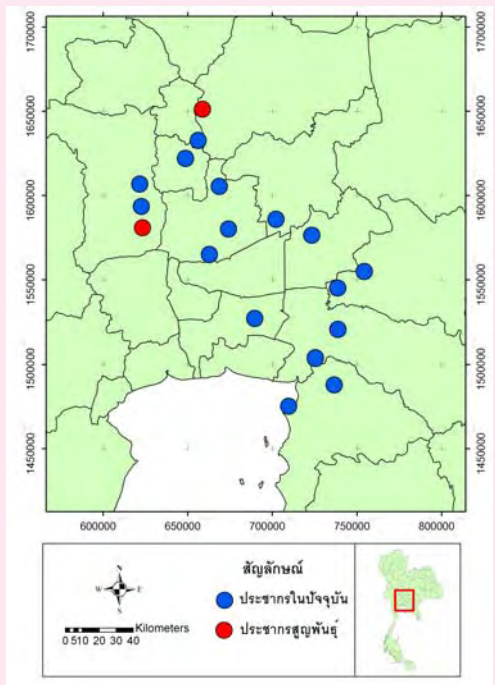
ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

ค้างคาวแม่ไก่ (Flying fox: *Pteropus* spp.) เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ที่สุดที่บินได้ จัดอยู่ในวงศ์ค้างคาวแม่ไก่ (Family Pteropodidae) ทั่วโลกมีจำนวน 59 ชนิด ในจำนวนนี้ IUCN ได้ระบุว่า สูญพันธุ์ไปแล้ว 4 ชนิด (IUCN, 2007) ส่วนในประเทศไทย Corbet and Hill (1992) รายงานว่ามี 4 ชนิด คือ ค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง (*P. lylei*) ค้างคาวแม่ไก่เกาะ (*P. hypomelanus*) ค้างคาวแม่ไก่ป่าฝน (*P. vampyrus*) และค้างคาวแม่ไก่นครสวรรค์ (*P. intermediate*)

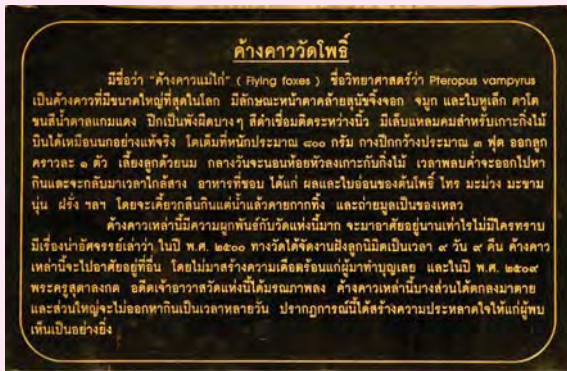
ค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง เป็นค้างคาวที่พบเห็นได้ง่ายในบริเวณภาคกลางเนื่องจาก เป็นค้างคาวที่อาศัยอยู่ตามวัดต่าง ๆ ซึ่งค้างคาวมักเลือกต้นไม้เกาะนอนที่มีลักษณะเป็นไม้ที่มีลำต้นใหญ่ที่เป็นเรือนยอดชั้นรองเพื่อป้องกันแสงแดด (กัลยาณี และคณะ, 2548) จากการศึกษาของ กัลยาณีและไสว (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) พบอาศัยอยู่ตามวัดและสถานที่อื่นในบริเวณภาคกลาง จำนวน 16 แห่ง ประชากรรวมกันมากกว่า 37,000 ตัว แหล่งที่พบประชากรมากที่สุดคือ วัดโพธิ์ อ. บางคล้า จ. ฉะเชิงเทรา มากกว่า 11,000 ตัว แม้ว่าค้างคาวแม่ไก่ภาคกลางจะอาศัยอยู่ในวัดและเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายก็ตาม แต่ก็ถูกรบกวนจากมนุษย์อย่างน่าเป็นห่วง ทำให้ค้างคาวชนิดนี้หายไปจากวัดแล้วอย่างน้อย 2 แห่ง คือ วัดธรรมิการาม จ. ลพบุรี และวัดบางเลน จ. สุพรรณบุรี จากการที่มีประชากรค่อนข้างมาก แต่มีการกระจายค่อนข้างจำกัด จึงได้รับการจัดสถานภาพในระดับประเทศว่า

แหล่งการแพร่กระจายของค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง พบเฉพาะพื้นที่ในแนวแคบ ๆ บริเวณภาคกลางเท่านั้น จุดที่น่าสนใจหมายถึงแหล่งประชากรในปัจจุบัน ส่วนจุดสีแดงหมายถึงแหล่งที่ประชากรได้สูญพันธุ์ไปแล้ว (ข้อมูลจาก กัลยาณีและไสว, ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

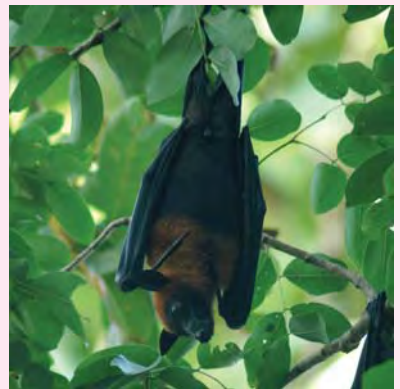

มีสถานภาพใกล้ถูกคุกคาม (Nabhitabhata and Chan-ard, 2005)

ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าเยี่ยมชมค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง ที่วัดโพธิ์ อ. บางคล้า จ. ฉะเชิงเทรา และได้พบข้อมูลเกี่ยวกับค้างคาวแม่ไก่ที่จารึกในแผ่นหินแกรนิต สำหรับเป็นข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเข้าเยี่ยมชม โดยใช้ชื่อว่า “ค้างคาวแม่ไก่ (Flying foxes) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pteropus vampyrus*” ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ให้ไว้นั้น ที่จริงแล้วเป็นชื่อของ “ค้างคาวแม่ไก่ป่าฝน” ดังนั้นจึงเป็นชื่อที่คลาดเคลื่อนจากชื่อที่ถูกต้อง จึงขอแจ้งให้ทราบข้อมูลทางวิชาการที่ถูกต้องว่า ค้างคาวแม่ไก่ที่วัดโพธิ์ คือ “ค้างคาวแม่ไก่ ภาคกลาง (*Pteropus lylei*)”

ลักษณะของ “ค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง” ที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจาก “ค้างคาวแม่ไก่ป่าฝน” ก็คือ มีขนาดเล็กกว่า ค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง มีความยาวของแขนท่อนปลาย (FA) 145-160 มม. ขณะที่ ค้างคาวแม่ไก่ป่าฝน ซึ่งเป็นค้างคาวที่มี

ค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง มีท่อนี่ตัดกับสีเหลืองอมน้ำตาลของอกอย่างชัดเจน ภาพโดย สุรัชิต แวงโสธรณ์

ป้ายหินแกรนิตขนาดใหญ่ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของค้างคาวแม่ไก่ที่อาศัยอยู่ในวัดโพธิ์ จ. ฉะเชิงเทรา ภาพโดย สุรัชิต แวงโสธรณ์

ขนาดใหญ่ที่สุดในโลก มีความยาวมากกว่า คือ 180-220 มม. (Corbet and Hill, 1992) บริเวณอกและคอของค้างคาวแม่ไก่ภาคกลางมีสีเหลืองอมน้ำตาลตัดกับสีดำของลำตัวอย่างชัดเจน บางตัวมีท้องสีเดียวกับหน้าอก ส่วนค้างคาวแม่ไก่ป่าฝนนั้น หน้าอกและท้องมีสีดำ ข้างคอสีน้ำตาลเข้ม อย่างไรก็ตามสีของค้างคาวอาจผันแปรไปตามเพศและอายุ

เอกสารอ้างอิง

- กัลยาณี บุญเกิด, ไสว วังหงษา, สุภาภรณ์ วัชรพฤษชา และ ชีระวัฒน์ เหมจุฬา. 2548. การเลือกที่เกาะนอนของค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง (*Pteropus lylei*) ที่อาศัยอยู่ในวัดหลวงพรมมาวาส จังหวัดชลบุรี. ผลงานวิจัยและรายงานความก้าวหน้าวิจัยประจำปี 2548. 7: 120-131.
- กัลยาณี บุญเกิด และ ไสว วังหงษา. ไม่ระบุปีที่พิมพ์. ประชากรและการกระจายของค้างคาวแม่ไก่ภาคกลาง (*Pteropus lylei*) ในที่ราบภาคกลาง. น. 143-155. เอกสารสืบค้นจาก http://thaigcd.ddc.moph.go.th/download/Zoo_Semina21/Kanlayanee_Bat_pop.doc เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551.
- Corbet, G. B. and J. E. Hill. 1992. The mammals of the Indomalayan region: A systematic review. Oxford University Press, New York. 488pp.
- IUCN 2007. 2007. IUCN Red List of Threatened Species. <www.iucnredlist.org>. Downloaded on 01 March, 2008.
- Nabhitabhata, J. and T. Chan-Ard. 2005. Thai red data: mammals, reptiles and amphibians. Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. Bangkok, Thailand. 234 pp.

กบเขาสอยดาว ควรใช้ชื่อวิทยาศาสตร์ชื่อใด?

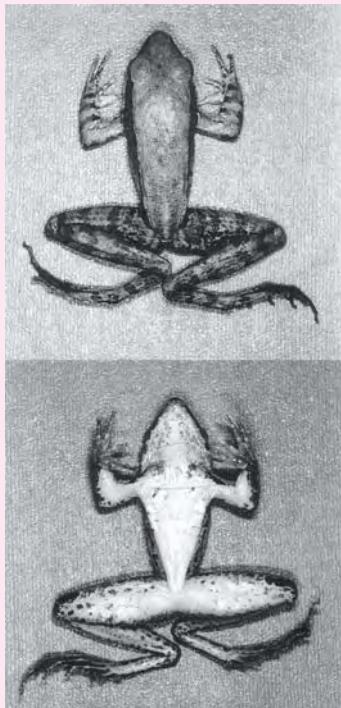
ธัญญา จันทา¹ ธงชัย เสี่ยงเทียนชัย² สัญชัย เมฆฉาย¹ และไมเคิล โคตา¹

¹ พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ จ. ปทุมธานี

² เขตบริหารพิเศษฮ่องกง ประเทศจีน

เราเคยเชื่อกันว่า กบเขาสอยดาว จัดอยู่ในชนิด *Rana montivaga* Smith, 1921 จากตัวอย่างเพียงตัวเดียวที่ Doyl Dhaman เก็บไปจากเขาสอยดาวกว่า 20 ปีมาแล้ว และปัจจุบันตัวอย่างตัวนี้อยู่ที่พิพิธภัณฑ์ฟิลด์ นครชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา

Dr. Malcolm Smith ได้ตั้งชื่อ *Rana montivaga* จากตัวอย่างที่ได้จากเมือง Dalat ในที่ราบสูง Langbian ที่ระดับความสูง 1,500 ม. เหนือระดับทะเลปานกลาง ประเทศเวียดนาม และตีพิมพ์ในวารสาร *Proceeding of the Zoological Society* ปี ค.ศ. 1921 หน้า 424-440 (Smith, 1921) ลักษณะของกบชนิดนี้ มีลำตัวด้านบนสีน้ำตาลอมเหลือง หรือน้ำตาลอมเทา มีลวดลายสีดำที่ไม่เป็นรูปแบบที่ชัดเจน ด้านข้างของหัวสีเข้ม ขามีลายพาดตามขวางลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัด คือ เมื่อพับขาเข้าหากันสันเท้าของขาทั้งสองจะเหลื่อมกันมาก ขนาดของตัวอยู่ระหว่าง 46-71 มม. ตัวเมียมีขนาดใหญ่กว่าตัวผู้ มีภาพลายเส้นดังแสดงในรูปด้านล่าง

ลักษณะของ *R. (S.) faber* กบชนิดใหม่ ที่พบในประเทศไทย ภาพจาก Ohler et al., 2002 (ซ้าย) คล้ายกันกับ *R. montivaga* กบอีกชนิดหนึ่งที่พบในประเทศไทย ภาพจาก Smith, 1921 (ขวา)

ในปี ค.ศ. 2002 Annemarie Ohler และคณะ ได้ตีพิมพ์ผลงานการตั้งชื่อกบชนิดใหม่ ที่พบในทิวเขาคาร์ดามอน ในประเทศกัมพูชา กบชนิดนี้ถูกตั้งชื่อว่า *Rana (Sylvirana) faber* โดยตั้งเป็นเกียรติแก่ Dr. Malcolm Smith (Ohler et al., 2002) น่าสังเกตว่ากบชนิดที่ตั้งชื่อใหม่นี้มีลักษณะคล้ายกับ *Rana montivaga* ของ Dr. Smith มาก และสับสนคล้ายคลึงกัน

กล่าวคือ ลำตัวด้านบนสีน้ำตาลเข้ม มีลวดลายสีน้ำตาลอ่อน สีข้างสีน้ำตาลเข้ม (รูปขวามือหน้า 12) แต่ Ohler และคณะ ไม่ได้เปรียบเทียบลักษณะ ของกบชนิดใหม่กับกบของ Dr. Smith เลย การแพร่กระจายของกบชนิดใหม่ได้รับการยืนยันโดยรายงานของ Grismer *et al.* (2007) และโดยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่พบเป็นแนวทิวเขาที่เชื่อมต่อกับทิวเขาจันทบุรี ซึ่งเรารู้จักกันในนามเขาสอยดาวนั่นเอง ปัญหาก็คือ ตัวอย่างอ้างอิงของกบเขาสอยดาวที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ฟิลด์ มีลักษณะตรงกับ *Rana (Sylvirana) faber* ซึ่งตรวจสอบโดย Dr. Bryan Stuart (pers. comm.) และ Dr. Bryan Stuart ยังมีตัวอย่างกบดังกล่าวจำนวนหนึ่งที่เก็บจากประเทศกัมพูชาด้วยเช่นเดียวกันแต่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

เมื่อคณะเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา ได้แวะสังเกตการณ์การแพร่กระจายของสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ที่เขาสอยดาว ระหว่างวันที่ 17-26 มกราคม พ.ศ. 2551 ได้พบกบเขาสอยดาว ที่ระดับความสูงประมาณ 900 ม. เหนือระดับทะเลปานกลาง ที่เขาสอยดาวเหนือ และระดับเหนือกว่า 1,000 ม. เหนือระดับทะเลปานกลาง ที่เขาสอยดาวใต้ ในท้องที่ จ. จันทบุรี จึงนำข้อมูลมาเปรียบเทียบระหว่างข้อมูลของ Dr. Smith และของ Annemarie Ohler และคณะ พบว่าลักษณะของกบเขาสอยดาวมีลักษณะสอดคล้องกับ *Rana (Sylvirana) faber* ซึ่งปัจจุบันใช้ชื่อว่า *Sylvirana faber* มากกว่า *Rana montivaga* หรือ *Sylvirana montivaga* ที่ใช้ในปัจจุบัน แม้ว่าจะไม่สามารถหาตัวอย่างต้นแบบของ *Sylvirana montivaga* มาตรวจสอบอย่างละเอียดได้ การโต้แย้งทางด้านอนุกรมวิธานควรจะยุติและ **“กบเขาสอยดาว ควรใช้ชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Sylvirana faber*”**

ลักษณะของกบเขาสอยดาว ที่พบโดยคณะเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2551
ภาพโดย รัชญา จันทอาจ

เอกสารอ้างอิง

- Smith, M. A. 1921. New or Little-known Reptiles and Batrachians from Southern Annam (Indo-China). *Proceeding of the Zoological Society of London*. 1921: 423-440.
- Ohler, A., S. R. Swan and J. C. Daltry. 2002. A recent survey of the amphibian fauna of the Cardamom Mountains, Southwest Cambodia with descriptions of three new species. *The raffles Bulletin of Zoology*. 50(2): 465-481.
- Grismer, L. L., T. Chav, T. Neang, P. L. Wood, J. L. Grismer, T. M. Youmans, A. Ponce, J. C. Daltry and H. Kaiser. 2007. The Herpetofauna of the Phnom Aural Wildlife Sanctuary and Checklist of the Herpetofauna of the Cardamom Mountains, Cambodia. *Hamadryad*. 31(2): 216-241.

พบนกพงนาพันธุ์อินเดีย

Blyth's Reed Warbler ครั้งแรกในประเทศไทย

กุลธิดา อธิธิพร และไกรรัตน์ เอี่ยมอำไพ

สถานีวิจัยสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

บึงบอระเพ็ด จ. นครสวรรค์ เป็นบึงน้ำจืดขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีเนื้อที่ 132,737 ไร่ มีน้ำเก็บกักตลอดปี สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ระดับมาตรฐานที่กำหนด คือ 23.80 ม. เหนือระดับทะเลปานกลาง มีเกาะ และมีทุ่งหญ้าล้อมรอบ ถือเป็นสวรรค์ของนกหลากหลายชนิด ทั้งนกอพยพและนกประจำถิ่น ถ้ามีการศึกษาความหลากหลายชนิดของนกอย่างละเอียดจะมีโอกาสสูงค้นพบนกชนิดใหม่ ๆ

เช้ามีดของวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 ทีมวิจัยโครงการ "การศึกษาการอพยพของนกโดยการติดห่วงขา" ของสถานีวิจัยสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด ประกอบด้วย นางสาวกุลธิดา อธิธิพร ผู้ช่วยนักวิจัย นายมงคล โมรา ผู้ช่วยนักวิจัย นายสุนทร มั่นแถว พนักงานราชการ นายวิษณุ บัณฑิตวี พนักงานราชการ ได้ตั้งตาข่ายดักจับนกบริเวณเกาะวัด ซึ่งเป็นเกาะที่อยู่ทางทิศตะวันตกของบึงบอระเพ็ด โดยตั้งตาข่ายครอบคลุมถิ่นที่อยู่อาศัยของนก 3 ลักษณะ คือ ป่าพงบริเวณชายน้ำ ป่าโปร่ง (มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ไม่มีไม้พื้นล่าง และมีป่าพงล้อมรอบ) และ ป่าพงที่ขึ้นแน่นทึบ ส่วนใหญ่นกที่จับได้ในโครงการนี้จะเป็นนกในสกุล *Acrocephalus* หรือที่คนไทยเรียกกันว่า "นกพง" ในประเทศไทยพบ 8 ชนิด ทั่วโลกพบ 34 ชนิด (Birdlife International, 2007) มักอาศัยตามป่าพง หรือป่าเตี้ย ๆ ใกล้แหล่งน้ำ เป็นนกกินแมลงแต่ก็กินอาหารที่มีขนาดเล็ก ๆ ด้วย

ภาพจาก Point Asia แสดงให้เห็นลักษณะการใช้ที่ดินของเกาะวัด บึงบอระเพ็ด ซึ่งเป็นที่จับนกได้ (บน) และลักษณะพืชพรรณบริเวณที่จับนกพงนาพันธุ์อินเดีย มีต้นพงขึ้นหนาแน่น (ซ้าย) ภาพโดย มงคล โมรา

เมื่อเวลา 9.30 น. โดยประมาณ ทีมวิจัยได้พบนกพงขนาดเล็กซึ่งมีความคล้ายคลึงกับนกพงนาพันธุ์จีน (Blunt-winged Reed Warbler : *Acrocephalus concinens*) ติดต่ายบริเวณป่าฟางที่ขึ้นแน่นทึบ จึงได้ทำการเก็บข้อมูลทางชีวสัณฐานพร้อมทั้งใส่ห่วงขาเพื่อศึกษาถึงเส้นทางอพยพต่อไป แต่เนื่องจากนกพงที่จับได้ในครั้งนี้มีลักษณะที่แตกต่างจากนกพงชนิดอื่น ๆ ที่เคยจับได้ (Robson, 2000) คือ มีปากที่ยาว จึงได้ทำการปรึกษากับ ผศ. ฟิลลิป ดี ราวด์ นักบักชีวิทยาของ ประเทศไทย ซึ่งมาช่วยปฏิบัติงานวิจัยในขณะนั้นและได้ให้คำแนะนำว่า ควรเก็บข้อมูลทางชีวสัณฐานเพิ่มเติมโดยการวัดสูตรปีก (wing formula) ซึ่งข้อมูลที่ได้ คือ นกพงชนิดนี้มีความยาวปีก 60.5 มม. ความยาวหาง 51 มม. ปากยาว 18.4 มม. ขนปลายปีกเส้นที่ 3 และ 4 มีความยาวมากที่สุด ขนปลายปีกเส้นที่ 1 มีความยาวเท่ากับขนคลุมปลายปีก และขนปลายปีกเส้นที่ 2 มีความยาว เท่ากับขนปลายปีกเส้นที่ 6 และ 7 มีน้ำหนักตัว 9 ก.

นกพงนาพันธุ์อินเดีย ที่จับได้จากเกาะวัด บริเวณบึงบอระเพ็ด
ภาพโดย มงคล โมรา

จากข้อมูลข้างต้นทำให้ทราบว่า นกพงที่ดักจับได้ เป็นนก Blyth's Reed Warbler (*Acrocephalus dumetorum*) ซึ่งได้รับคำแนะนำจาก ผศ. ฟิลลิป ดี ราวด์ ให้ตั้งชื่อภาษาไทยว่า **"นกพงนาพันธุ์อินเดีย"** เนื่องจากในช่วงฤดูอพยพลงมาจากทางไต้หวัน พบที่ประเทศอินเดียจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม เคยมีการคาดการณ์กันมานานแล้วว่า น่าจะพบนกชนิดนี้ได้ในประเทศไทย

นกพงนาพันธุ์อินเดียที่จับได้มีขนคลุมตัวที่เป็นขนที่ใหม่ซึ่งบ่งบอกได้ว่า เพิ่งผลัดขนเสร็จสิ้นได้ไม่นาน นกชนิดนี้น่าจะครั้งละ 4-6 ฟอง (Wikipedia, 2007) ทางตอนเหนือของยูเรเชีย ในฤดูหนาวส่วนมากมักอพยพลงมาที่ประเทศอินเดีย ส่วนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบที่ประเทศพม่า (Round, pers. comm.) **การพบในครั้งนี้ถือว่าเป็นการค้นพบครั้งแรกในประเทศไทย**

เอกสารอ้างอิง

Robson, C. 2000. A Field guide to the Birds of Thailand and south-east Asia. Asia Books Co., Ltd. Bangkok. 504 pp.
BirdLife International. 2007. Species factsheet: *Acrocephalus dumetorum*. <<http://www.birdlife.org>> Downloaded on 26 February 2008.
Wikipedia. 2007. http://en.wikipedia.org/wiki/Blyth's_Reed-Warbler. Downloaded on 14 February 2008.

การทำรังวางไข่ครั้งแรกในประเทศไทยของ นกช้อนหอยดำเหลือบ (*Plegadis falcinellus*)

ทิว สอนสา กุลธิดา อิทธิพร ไกรรัตน์ เอี่ยมอำไพ บรรดาศักดิ์ ป้องศรี และสุทธิรักษ์ วงษ์แก้ว
สถานีวิจัยสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ในประเทศไทย **นกช้อนหอยดำเหลือบ** (Glossy Ibis: *Plegadis falcinellus*) เป็นนกอพยพที่พบได้ยาก (โอภาส, 2543; Lekagul and Round, 1991; Robson, 2002) แต่ในรอบหลายปีที่ผ่านมา ในบริเวณเขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด สามารถพบเห็นนกชนิดนี้ได้บ่อยครั้งและพบจำนวนตัวเพิ่มขึ้นทุกปี กล่าวคือ ก่อนปี พ.ศ. 2546 จะสามารถพบเห็นเพียง 2-4 ตัว/ปี ในช่วงเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ หลังจากนั้นพบมากขึ้นเรื่อย ๆ จากน้อยกว่า 10 ตัว จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. 2549 พบจำนวนมากกว่า 80 ตัว และมีประชากรบางส่วนอาศัยอยู่ในบริเวณเขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ดตลอดทั้งปี จึงคาดว่าจะจะมีการทำรังและวางไข่อยู่ในบริเวณนี้ (โอภาส, 2543) ซึ่งในประเทศไทย ยังไม่พบรายงานการสร้างรังวางไข่ของนกชนิดนี้

จนเมื่อปลายเดือนเมษายน พ.ศ. 2549 เจ้าหน้าที่สถานีวิจัยสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ดได้ออกสำรวจนกน้ำในพื้นที่บึงบอระเพ็ด พบว่า มีนกช้อนหอยดำเหลือบจำนวนหนึ่งมีการจับคู่และทำรังบริเวณเกาะวัด ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของบึงบอระเพ็ด เมื่อทำการสำรวจพบว่า ในรังมีไข่นกซึ่งมีลักษณะไม่เหมือนกับนกที่สร้างรังวางไข่อยู่ในบริเวณนั้น ซึ่งถือได้ว่า **“เป็นการพบนกช้อนหอยดำเหลือบ ทำรังวางไข่ครั้งแรกในประเทศไทย”**

นกช้อนหอยดำเหลือบกำลังคาบกิ่งไม้สร้างรังบริเวณเขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด (ซ้าย) และขนาดของไข่ของนกช้อนหอยดำเหลือบ เมื่อเทียบกับไข่ของนกเขาก (ขวา)
ภาพโดย ทิว สอนสา

หลังจากนั้นจึงได้เฝ้าสังเกตพฤติกรรมการทำรัง แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ไข่นกถูกทำลาย รังถูกนกแขวกและนกยางเขียวทั้ง จึงทำให้นกทั้งรังและหายไปจากพื้นที่เกาะวัด จนกระทั่ง วันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2550 เจ้าหน้าที่สถานีวิจัยสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ดได้พบนกช้อนหอยดำเหลือบประมาณ 20 ตัว มีพฤติกรรมการจับคู่และการสร้างรังวางไข่อีกครั้งบริเวณเกาะเล็ก ๆ ใกล้กับเกาะวัด ทางทิศตะวันออก ฉียงเหนือของสถานีวิจัยสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด จึงได้ศึกษาวิจัยรวบรวมข้อมูลด้านชีววิทยา และพฤติกรรมต่าง ๆ ของนกช้อนหอยดำเหลือบกลุ่มนี้ เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์ด้านอนุกรมวิธาน การเป็นฐานข้อมูลนกในประเทศไทย และการอนุรักษ์นกชนิดนี้ต่อไป

พ่อและแม่นกช้อนหอยดำเหลือบกำลังเลี้ยงลูก 2 ตัว บริเวณเขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด
ภาพโดย ทิฐิ สอนสา

ผลการศึกษาพบว่า นกช้อนหอยดำเหลือบวางไข่อยู่ในช่วงเดือนเมษายนถึงกรกฎาคม โดยจะทำรังอยู่ร่วมกับแหล่งทำรังวางไข่ของนกยางควาย นกแขวก นกกาน้ำเล็ก บนต้นไม้สูงจากพื้นดินประมาณ 3-5 ม. ในแต่ละรังพบไข่ 2-4 ฟอง มีลักษณะเป็นรูปไข่ (oval) ไข่มีสีฟ้ามเขียว และมีสีน้ำตาลเปื้อนอยู่ทั่วทั้งไข่ ขนาดไข่เฉลี่ย 50.50 x 35.29 มม. (n=12) ระยะเวลาในการฟักไข่ยังไม่ทราบแน่ชัด ลูกนกอยู่ในรังตั้งแต่ฟักจนเริ่มบินได้ใช้เวลาประมาณ 5-6 สัปดาห์ โดยแม่นกจะเริ่มป้อนอาหารตั้งแต่ลูกนกตั้งแต่อายุ 3-4 วัน จนกระทั่งลูกนกสามารถบินตามพ่อแม่นกไปหาอาหารได้เมื่ออายุประมาณ 7-8 สัปดาห์

เอกสารอ้างอิง

โอกาส ขอบเขตต์. 2543. นกในเมืองไทย เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 1. สำนักพิมพ์สารคดี, กรุงเทพฯ. 259 น.
Lekagul, B. and P. D. Round. 1991. A guide to the Birds of Thailand. Saha Karn Bhaet Co., Ltd. Bangkok, 457 pp.
Robson, C. 2002. Birds of South-East Asia. New Holland Publishers, Ltd. London. 504 pp.

นกแสกทุ่งหญ้า: The ghost in trembling land!

น.สพ. ไชยยันต์ เกษรดอกบัว เอกลักษณ์ คันสร และชัยวัฒน์ วงศ์ไชย

กลุ่มศึกษาเหยี่ยวและนกอินทรีในประเทศไทย

คณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

นกแสกทุ่งหญ้า (Grass Owl: *Tyto capensis* Jerdon, 1839) เป็นนกแสกในวงศ์ Tytonidae และสกุล *Tyto* เช่นเดียวกับนกแสก (Barn Owl) แต่ลักษณะของชุดขนและถิ่นที่อยู่ต่างกันโดยสิ้นเชิง ชื่อสามัญระบุประเภทของถิ่นที่อยู่แบบทุ่งหญ้าสำหรับทำรังวางไข่ แม้ว่าลักษณะทางกายวิภาคจะคล้ายคลึงกัน แต่ความแตกต่างของชุดขนระหว่างนกแสกร่วมสกุล (congener) 2 ชนิดนี้ สามารถจำแนกจากกันในภาคสนามได้อย่างชัดเจน นกแสกทุ่งหญ้าแพร่กระจายพันธุ์เฉพาะในโลกเก่า ประกอบด้วยทวีปแอฟริกา อนุทวีปอินเดีย จีนตอนใต้ เกาะไต้หวัน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในส่วนของหมู่เกาะของประเทศฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย และทวีปออสเตรเลีย ตำราบางเล่มยกฐานะชนิดย่อยในทวีปเอเชียและหมู่เกาะต่างๆ รวมเป็นชนิดโดยสมบูรณ์ เรียกว่า Eastern หรือ Australasian Grass Owl: *Tyto longimembris* (Sibley and Monroe, 1990; Clements, 2007) เช่น *T. (capensis) longimembris* ที่อนุทวีปอินเดีย ประเทศลาว เวียดนาม อินโดนีเซีย และออสเตรเลีย *T. (l.) chinensis* ที่ประเทศจีนตอนใต้และเวียดนาม *T. (l.) pithecops* ที่เกาะไต้หวัน เป็นต้น เนื่องจากเขตแพร่กระจายพันธุ์ไม่มีรอยเชื่อมต่อหรือทับซ้อนระหว่างประชากรในทวีปแอฟริกาและทวีปเอเชีย (allopatric species)

นกแสกทุ่งหญ้า ตัวเต็มวัย จับใส่ห่วงขาเพื่องานวิจัยกำลังผลัดขนปีก (remix molt)
ที่ชนปลายปีกชั้นนอก ภาพโดย น.สพ. ไชยยันต์ เกษรดอกบัว

ในอดีตไม่ปรากฏหลักฐานพบนกแสกทุ่งหญ้าในประเทศไทย จนกระทั่งเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2549 นายไชยวัฒน์ วงศ์ชัย ได้ถ่ายภาพนกแสกทุ่งหญ้า จำนวน 1 ตัว ณ ทุ่งหญ้างามกลางพื้นที่ชุ่มน้ำแบบพรุใน อ. แม่จัน จ. เชียงราย (ชัยวัฒน์, 2550) นับเป็นรายงานแรกที่มีหลักฐานภาพถ่ายยืนยัน

นกแสกทุ่งหญ้าเป็นนกล่าเหยื่อในเวลากลางคืน ขนาดกลาง วัดจากจะงอยปากจรดปลายหาง ยาว 35-38 ซม. โดยเฉลี่ยใหญ่กว่านกแสก (*T. alba*) เล็กน้อย จากการตรวจชุดขนของนกแสกทุ่งหญ้าที่จับใส่ห่วงขาเพื่องานวิจัย พบว่า ขนใบหน้าขาวปลอด ชุดขนโดยรวมมีสีเข้มกว่านกแสก กระหม่อมสีน้ำตาลเข้มแบบสีช็อคโกแลต ต่างจากนกแสกที่เป็นสีเทา ใบหน้ายาวรีกว่านกแสก บริเวณอกมีแถบกว้างสีน้ำตาลอ่อนตัดกับพื้นท้องสีขาว ประดับจุดดำ ขนคลุมใต้ปีกมีสีขาวประจุดดำเหมือนพื้นท้อง ปลายปีกโดยเฉพาะขนปลายปีกชั้นนอก (outer primary) มีแถบดำบนปีก (upperwing) และบนหาง (uppertail) มีแถบดำพาดขวาง (เกิดจากจุดดำเรียงตัวเป็นแนวเส้น) ตัดกับสีน้ำตาลอ่อนของเส้นขน

นกแสกทุ่งหญ้าขณะบิน สังเกตขาที่ยาวกว่าปลายหางให้เห็นดินและกรงเล็บชัดเจน
ภาพโดย ชัยวัฒน์ วงศ์ไชย

ขนคลุมบนปีกสีน้ำตาลเข้มเสมอขนบนกระหม่อม ประเมินจากลักษณะของชุดขนนกแสกทุ่งหญ้าตัวนี้เป็นชนิดย่อยหลัก (nominate subspecies) คือ *T. (I.) longimembris* พบแพร่กระจายพันธุ์ตั้งแต่ประเทศอินเดีย ลาว เวียดนาม ลงไปที่หมู่เกาะของ อินโดนีเซีย และออสเตรเลีย (Clements, 2007) ซึ่งจะพิสูจน์ยืนยันด้วยวิธีเทคโนโลยีเชิงโมเลกุล โดยเปรียบเทียบกับชนิดย่อยต่างๆ ในพื้นที่ต่างประชากรต่อไป

ลักษณะทางกายวิภาคที่แตกต่างจากนกแสกที่เด่นชัด ได้แก่ ความยาวแข้ง (tarsus length) ของนกแสกทุ่งหญ้า ยาว 9.66-10 ซม. ($n = 2$) (ไชยวัฒน์และคณะ ข้อมูลเบื้องต้น; Choudhury, 2005) แต่แข้งของนกแสกยาว 7.37 ซม. ($n = 1$) ทำให้นกแสกทุ่งหญ้าขณะเกาะมีรูปปลักษณะสูงโปร่ง

นกแสกทุ่งหญ้า ตัวเต็มวัย สังเกตลักษณะของขนคลุมบนปีก บนปีกและบนหาง
ภาพโดย ชัยวัฒน์ วงศ์ไชย

และขณะบินจะเห็นตีนและกรงเล็บยื่นยาวเลยปลายหางชัดเจน ในขณะที่ตีนของนกแสกจะหลบอยู่ภายใต้ขนหาง

โดยสรุป นกแสกทุ่งหญ้าเป็นนกประจำถิ่น ผสมพันธุ์ในประเทศไทย การจำแนกชนิด นกแสกทุ่งหญ้า ประกอบด้วยถิ่นที่อยู่ คือ พบนก "แสก" ในทุ่งหญ้าระดับสูง รูปลักษณะขณะบินมีขา ยื่นยาวกว่าปลายหาง และลักษณะของชุดขนมีกระหม่อมสีน้ำตาลเข้ม แถบอกสีน้ำตาลอ่อนตัดกับ ท้องขาว ปลายปีกคาดแถบดำ ขนคลุมบนปีกสีน้ำตาลเข้มตัดกับบนปีกสีน้ำตาลอ่อนมีแถบดำ พาดขวาง

ข้อมูลเกี่ยวกับประชากรและชีววิทยาการสืบพันธุ์ของนกแสกทุ่งหญ้าในประเทศไทย ยังไม่ทราบชัด แต่ในเบื้องต้นพบว่า ระหว่างวันที่ 24-26 มกราคม พ.ศ. 2551 ขณะสำรวจเหี่ยวทุ่ง ในทุ่งหญ้างกลางพรมน้ำจืดที่เคยพบนกแสกทุ่งหญ้าครั้งแรก พบรังของนกแสกทุ่งหญ้า จำนวน 2 รัง และตัวเต็มวัย จำนวน 3 ตัว ภายในรังไม่มีวัสดุรอง มีเพียงหญ้าแห้งสานทับกันเป็นพื้นรัง มีลักษณะเป็นอุโมงค์มีทางเข้าด้านข้าง และมีโพรงหลายโพรงเชื่อมต่อกัน ซ่อนอยู่ในทุ่งหญ้า ซึ่งประกอบด้วยหญ้าไซและหญ้าคา สูงราว 100 -150 ซม. ที่รังแรกพบนกตัวเต็มวัย 1 ตัว และลูกนก 2 ตัว อายุประมาณ 2 สัปดาห์ มีขนอยู่สีน้ำตาลอ่อนขึ้นทั่วตัว และรังที่สองมีโพรง 2 โพรงต่อกัน คล้ายตัวอักษรแอล พบนกตัวเต็มวัย 2 ตัว และลูกนก 4 ตัว อายุประมาณ 3 สัปดาห์ มีขนอยู่สีน้ำตาลอ่อนขึ้นทั่วตัว แต่ขนปีกและขนหาง (pin feather) กำลังงอก ในรังที่สองนกสำรองก้อน กากอาหาร (pellet) มากองรวมกันไว้ในโพรงแยกจากอุโมงค์หลักที่ลูกนกนั่งพักอยู่ เสมือนเป็นห้อง ขับถ่าย จากการตรวจก้อนกากอาหารเบื้องต้น พบชิ้นกะโหลกของหนู เป็นการบอกย้ำความสำคัญของ

นกแสกทุ่งหญ้า ในฐานะตัวกำจัดหนูในธรรมชาติ เช่นเดียวกับนกแสก จึงสรุปได้ว่า นกแสกทุ่งหญ้า เป็นนกประจำถิ่น ทำรังวางไข่ในประเทศไทย คาดว่า มีฤดูผสมพันธุ์ของนกแสกทุ่งหญ้าอยู่ระหว่างเดือน ธันวาคมถึงมีนาคม

นกแสกทุ่งหญ้าถูกปล่อยคืนถิ่นหลังจากเก็บ
ข้อมูลชีวรูปพรรณและใส่ห่วงขา
ภาพโดย น.สพ. ไชยยันต์ เกษรดอกบัว

ภัยคุกคามของนกแสกทุ่งหญ้าในพื้นที่ไม่พบการล่าโดยตรง จากการสอบถามชาวบ้าน ในชุมชนรอบพื้นที่ พบว่า ชาวบ้านเรียกนกแสกทุ่งหญ้าว่า "นกเก้าจ้าง" และไม่นิยมเลี้ยงในบ้าน เพราะ ถือว่า เป็นสัตว์อัปมงคลเช่นเดียวกับนกแสก แต่มีการรบกวนจากกิจกรรมของมนุษย์ กล่าวคือ 2 วันหลังจากสำรวจพบรังของ นกแสกทุ่งหญ้า ปรากฏว่ามีชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เพื่อหา ของป่าและอาหารโดยการเผาหญ้าหน้าแล้ง จึงไม่น่าจะมีเจตนารบกวนนกเนื่องจากไม่ทราบว่ามีรังนกอยู่ ผลจากการเผาหญ้าครั้งนี้ ได้ทำลายรังและลูกนกในรังที่สองทั้งหมด แต่ในรังแรกนกตัวเต็มวัย และลูกนกปลอดภัย ในเบื้องต้น ผู้เขียนได้แจ้งองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ให้ขอความร่วมมือจาก ชาวบ้านที่เข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ให้ระงับการเผาหญ้าไปจนกว่าจะถึงเดือนเมษายน ซึ่งคาดว่า ลูกนกจะเติบโตเต็มที่และบินออกจากรังแล้ว ดังนั้นการสำรวจประชากรและเก็บข้อมูลการสืบพันธุ์ของ นกแสกหายากชนิดนี้เป็นความจำเป็นเร่งด่วนเพื่อใช้เป็นฐานกำหนดแผนการอนุรักษ์นกและถิ่นที่ อยู่อาศัยแบบพหุทุ่งหญ้าลักษณะนี้ที่หาได้ยากยิ่งในประเทศไทย โดยให้ประสานสอดคล้องกับการใช้ ประโยชน์ของพื้นที่ตามวิถีท้องถิ่น

หากผู้อ่านท่านใดพบนกแสกทุ่งหญ้าในพื้นที่อื่น ๆ ขอความร่วมมือรายงานการพบนกและ ลักษณะของถิ่นอาศัย ที่ trogon@gmail.com หรือ www.thairaptorgroup.com จะเป็นประโยชน์ ต่อการรวบรวมข้อมูลของนกแสกชนิดนี้ในเมืองไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ชัยวัฒน์ วงศ์ไชย. 2550. รายงานการพบนกแสกทุ่งหญ้าครั้งแรกในเมืองไทย. วารสารนกทางเขน. 24 (3): 16-17.
Choudhury, A. 2005. Significant records of birds in Nagaland, north-east India. *Forktail*. 21: 187-190.
Clements, J. F. 2007. The Clements Checklist of Birds of the World. New York: Cornell University Press. 843 pp.
Sibley, C. G. and B. L. Monroe Jr. 1990. Distribution and Taxonomy of Birds of the World. New Haven: Yale University Press. 11360 pp.

ตุ๊กแกป่าจารูจินต์

(*Cyrtodactylus jarujini*) ในธรรมชาติ

มนตรี สุ่มณฑา¹ กิริติ กันยา² และ O. S. G. Pauwels³

¹สถานีประมงทะเลจังหวัดระนอง

²สวนสัตว์นครราชสีมา

³Institut Royal des Sciences naturelles de Belgique

หลังจากการค้นพบตุ๊กแกป่าจารูจินต์ (*Cyrtodactylus jarujini* Ulber, 1993) ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2534 บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว ในท้องที่ อ. บึงกาฬ จ. หนองคาย ซึ่งได้รับการบรรยายลักษณะทางอนุกรมวิธานโดย Ulber ในปี พ.ศ. 2536 (Ulber, 1993) ตุ๊กแกป่าจารูจินต์ มีสถานภาพใกล้ถูกคุกคาม ในประเทศไทยมีรายงานพบเฉพาะที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว จ. หนองคาย เท่านั้น (Nabhitabhata and Chan-ard, 2005) จากการสืบค้นข้อมูลและภาพของตุ๊กแกป่าชนิดนี้ ปรากฏเพียงภาพถ่ายตัวอย่างต้นแบบร่วม (paratype) โดย นณณ์ ผาณิตวงศ์ (การติดต่อส่วนบุคคล) และ รัชญา จันอาจ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่เก็บรักษาไว้ที่สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (รัชญา, 2550) และยังมีภาพวาดตุ๊กแกป่าชนิดดังกล่าวเกาะบนก้อนหินขนาดเล็ก ของ นางปัญญพร ศรีบุญช่วย โดยวาดจากตัวอย่างที่เก็บในน่ายารักษาสภาพเป็นต้นแบบ (สุรัชิต, การติดต่อส่วนบุคคล) ดังนั้นจึงยังไม่มีภาพถ่ายใด ๆ ที่แสดงให้เห็นลักษณะ สีสัณ และลวดลาย ที่แท้จริงในธรรมชาติ รวมทั้งลักษณะความเป็นอยู่ของตุ๊กแกป่าชนิดนี้เลย

จากการเดินทางเพื่อสำรวจและถ่ายทำสารคดีเพื่อตามรอยตุ๊กแกป่าจารูจินต์และกิ้งก่าภูวัว (*Mantheyus phuwanensis* (Manthey and Nabhitabhata, 1991)) บริเวณเขาหินทราย ในพื้นที่ของ จ. หนองคาย ในปี พ.ศ. 2549 ปรากฏว่า ทีมงานได้พบตุ๊กแกจารูจินต์อาศัยอยู่ร่วมกันกับกิ้งก่าภูวัว ที่ภูทอกและภูสิทธ์ โดยอาศัยอยู่ตามผนังถ้ำหินทรายที่มีลักษณะผิวค่อนข้างเรียบที่เป็นโพรงหิน

ภาพที่ถ่ายจากสภาพธรรมชาติของ ตุ๊กแกป่าจารูจินต์ (*C. jarujini*) พบในถ้ำหินทราย (ซ้าย) และลักษณะเกล็ดใต้โคนขาหลัง (ขวา) ภาพโดย มนตรี สุ่มณฑา

แนวตั้งขนาดใหญ่และตามรากไม้ในถ้ำ ส่วนกิ้งก่าภูวามักอาศัยตามซอกหินทรงจั่วในถ้ำหินทราย ในเวลากลางวัน มีส่วนน้อยที่เกาะตามผนังถ้ำในที่โล่ง อากาศค่อนข้างชื้นเย็น ถ่ายเทสะดวก และจากการติดตามพฤติกรรมพบว่า สัตว์ทั้งสองชนิดเริ่มออกจากที่ซ่อนหากินเวลาพลบค่ำ แต่ไม่สามารถติดตามจนสัตว์ทั้งสองชนิดกินอาหารได้

ภูทอกและภูสิงห์ อยู่ในพื้นที่ อ. ศรีวิไล จ.หนองคาย ลักษณะทั่วไปของเป็นแนวเขาหินทรายรูปโต๊ะ ขนาดไม่ใหญ่นัก ถูกล้อมรอบด้วยสวนยางพาราและชุมชน ตลอดจนมีการตัดแปลงพื้นที่บางส่วนเป็นศาสนสถาน ยังไม่พบการคุกคามต่อสัตว์ทั้งสองชนิดโดยตรง แต่มีการตัดแปลงและปรับเปลี่ยนพื้นที่อาศัยซึ่งอาจจะกระทบต่อแหล่งอาศัยของสัตว์ทั้งสองชนิด

จากการสำรวจครั้งนี้ นอกจากเป็นการพบตุ๊กแกป่าจารุจินต์ในสภาพธรรมชาติอีกครั้งแล้ว ยังเป็นการพบสัตว์ทั้งสองชนิดในเขตที่อยู่อาศัยแหล่งใหม่ นอกพื้นที่ที่เคยมีรายงานเดิมอีกด้วย

กิ้งก่าภูว (Mantheyus phuwanensis) พบอยู่ในถ้ำหินทรายร่วมกับตุ๊กแกป่าจารุจินต์ (บน) และลักษณะของภูทอกแหล่งที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ของตุ๊กแกป่าจารุจินต์และกิ้งก่าภูว สภาพพื้นที่ถูกล้อมด้วยสวนยางพารา (ล่าง)

ภาพโดย มนตรี สุขมณฑา

เอกสารอ้างอิง

- ธัญญา จันอาจ. 2550. ตุ๊กแกป่าจารุจินต์ (*Cyrtodactylus jarujini*). หมายเหตุนิเวศวิทยา. 1(3): 5-6.
- Nabhitabhata, J. and T. Chan-ard, 2005. Thailand red data: mammals, reptiles and amphibians. Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, Bangkok. 234 p.
- Ulber, T. 1993. Bemerkungen über cyrtodactylus Geckos aus Thailand nebst Beschreibungen von zwei neuen Arten (Reptilia: Gekkonidae). Mitteilungen aus dem Zoologischen Museum in Berlin. 69(2): 187-200.

ความพิการของ ปลาพลวงตะวันตก (*Neolissocheilus stracheyi*) ในอุทยานแห่งชาติ เอราวัณ จังหวัดกาญจนบุรี

หนณธ์ ภาณิตวงค์

www.siamensis.org: Thailand Nature Explorer

ลักษณะผิดปกติหรือพิการของปลา มักเกิดกับปลาที่เพาะพันธุ์ในที่เลี้ยงหลายชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาน้ำจืด (Leptobarbus hoevenii) และปลาไทย (Probarbus jullieni) ซึ่งมีสาเหตุมาจากสาเหตุหลัก 4 ประการ ด้วยกัน คือ สารเคมี สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง การขาดสารอาหาร และการผสมพันธุ์ในพวกเดียวกัน (inbreeding) ส่วนปลาที่อาศัยอยู่ในธรรมชาตินั้นมีการสังเกตและบันทึกข้อมูลไว้น้อยมาก ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการพบเห็นมากขึ้นก็ตาม

ผู้เขียนได้มีโอกาสไปเที่ยวสำรวจธรรมชาติที่อุทยานแห่งชาติเอราวัณ จ. กาญจนบุรี ในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2550 โดยตั้งใจไปถ่ายภาพปลาพลวงตะวันตก (*Neolissocheilus stracheyi*) และปลาเสือหิน (*Garra* sp.) เพื่อไว้ประกอบการเขียนบทความ

อุทยานแห่งชาติเอราวัณ มีน้ำตกเอราวัณเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ เกิดจากภูเขาหินปูน น้ำตกแบ่งออกเป็น 7 ชั้นหลัก ๆ ซึ่งชั้นที่เด่น คือชั้น 2 ซึ่งมีชื่อว่า วังมัจฉา เป็นจุดที่พบปลาพลวงตะวันตกเป็นจำนวนมากและเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ เหมาะที่จะลงเล่นน้ำ ชั้นที่ 5 เป็นอีกชั้นที่มีความสวยงาม และชั้นที่ 7 หรือชั้นบนสุดซึ่งตกลงจากหน้าผาสูง มีหินลักษณะคล้ายช้างสามเศียรหรือช้างเอราวัณ อันเป็นที่มาของชื่อ "น้ำตกเอราวัณ"

น้ำตกชั้นที่ 2 "วังมัจฉา" เป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่และเป็นจุดที่พบปลาพลวงตะวันตกจำนวนมาก
ภาพโดย หนณธ์ ภาณิตวงค์

ปลาพลวงตะวันตก (*Neolissocheilus stracheyi*) ที่มีลักษณะปกติ (ปลาตัวโต) ส่วนปลาตัวเล็กด้านบน คือ ปลาจาด (*Poropuntius* sp.)
ภาพโดย นนณ์ ผาณิตวงศ์

น้ำตกเอราวัณนั้น ยังไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดจากปัจจัยที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้น เพียงปัจจัยเดียวหรือหลายปัจจัยรวมกัน

ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุใดก็ตาม ควรรับดำเนินการศึกษาเพื่อแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเร่งด่วน มิเช่นนั้น ความพิการจะสะสมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และในที่สุดแล้วปลาพลวงตะวันตก ซึ่งเป็นจุดเด่นสำคัญในการท่องเที่ยวบริเวณน้ำตกเอราวัณ และน้ำตกในอุทยานแห่งชาติหลายแห่งของประเทศไทยอาจสูญพันธุ์ไปจากน้ำตกก็เป็นได้

ปลาพลวงตะวันตกที่มีลักษณะพิการหน้าทสัน (บน) และปลาพลวงตะวันตกที่มีลักษณะกระโหลกพิการและมีก้านครีบหางของตัวล่างบิตคดด้วย (ซ้าย)
ภาพโดย นนณ์ ผาณิตวงศ์

แมลงปอเข็มจันทบุรี:

แมลงปอประจำถิ่นของไทย

นพปฎล มากบุญ

www.siamensis.org : Thailand Nature Explorer

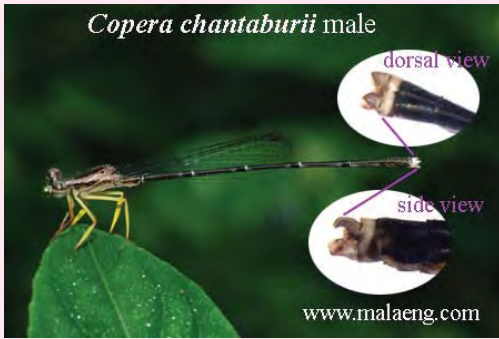
แมลงปอเข็มยาว (*Copera* spp.) เป็นแมลงในวงศ์ Platycnemididae มักพบอยู่ตามป่า น้ำตก พงหญ้าข้างหนองน้ำ หรือบริเวณบ่อน้ำหรือหนองน้ำที่มีต้นไม้ใหญ่ล้อมรอบ ในประเทศไทยพบแมลงปอเข็มยาวในสกุลนี้อยู่ทั้งหมด 4 ชนิด (พิสุทธ์, 2538; Asahina, 1984; Hamalainen and Pinratana, 1999) คือ แมลงปอเข็มยาวเขาค้าง (C. ciliata) แมลงปอเข็มยาวปลายเด่น (C. marginipes) แมลงปอเข็มยาวขาสั้น (C. vittata) และแมลงปอเข็มยาวจันทบุรี (C. chantaburii) แมลงปอเข็มยาวชนิดสุดท้ายนี้ ถือเป็นหนึ่งในแมลงปอประจำถิ่นที่ของประเทศไทย

แมลงปอเข็มยาวชนิดอื่น ๆ ที่พบในประเทศไทย เช่น แมลงปอเข็มยาวเขาค้าง (C. ciliata) ตัวผู้ (ซ้าย) และแมลงปอเข็มยาวขาสั้น (C. vittata) ตัวผู้ (ขวา) ภาพโดย นพปฎล มากบุญ

แมลงปอเข็มยาวจันทบุรี ถูกค้นพบครั้งแรกเมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2523 จากการที่ ดร. ซัยโอะชิโร อาซาฮินา (Dr. Syoziro Asahina) นักกีฏวิทยาชาวญี่ปุ่น ที่ได้สำรวจและ เก็บตัวอย่างแมลงปอเข็มชนิดหนึ่งในบริเวณป่าหญ้าใกล้หนองน้ำข้างทางของตัวเมืองจันทบุรี แมลงปอเข็มที่จับมานั้นเป็นตัวผู้ 2 ตัวและตัวเมีย 1 ตัว เมื่อได้ตรวจสอบตัวอย่างดังกล่าวก็พบว่า เป็นแมลงปอเข็มยาวชนิดใหม่ จึงตั้งชื่อว่า *Copera chantaburii* ขึ้นในปี พ.ศ. 2527 ตามสถานที่ที่ค้นพบครั้งแรก หลังจากนั้นก็ไม่มีการรายงานการค้นพบหรือภาพถ่ายของแมลงปอชนิดนี้อีกเลย นอกจากภาพลายเส้นของ ดร. อาซาฮินา เท่านั้น ต่อมาในหนังสือ Atlas of the Dragonflies of Thailand (Hamalainen and Pinratana, 1999) ได้รายงานการค้นพบอีกครั้งที่ จ. ลำปาง แต่ไม่มี ภาพถ่ายหรือข้อมูลตัวอย่างที่เก็บมาแต่อย่างใด

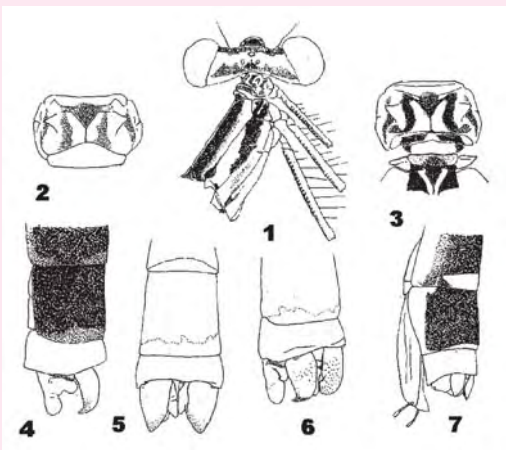

ลักษณะปลายหางแมลงปอเข็มยาวจันทบุรี (*C. chantaburii*) ตัวผู้ (ซ้าย) ภาพโดย พิสุทธิ์ เอกอำนวยการ
และแมลงปอเข็มยาวจันทบุรี (*C. chantaburii*) ตัวผู้วัยอ่อน (ขวา) ภาพโดย นพปฎล มากบุญ

เมื่อวันที่ 17-18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 ผู้เขียนได้ไปสำรวจแมลงปอในเขตพื้นที่ อ. ตาคลี จ. นครสวรรค์ และได้พบแมลงปอเข็มชนิดหนึ่ง ซึ่งตอนนั้นผู้เขียนเชื่อมั่นว่าเป็นแมลงปอเข็มยาวปลายเด่นที่พบได้ง่าย เนื่องจากสีตัวและขาสีเหลือง ด้วยความไม่แน่ใจว่า เป็นแมลงปอเข็มชนิดนี้หรือไม่ จึงได้เก็บตัวอย่างดังกล่าว และตัวอย่างแมลงปอเข็มชนิดอื่นอีกจำนวนหนึ่งส่ง ให้อาจารย์พิสุทธิ์ เอกอำนวยการ นักกีฏวิทยาผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเรื่องแมลงปอมาก่อน ทำการตรวจสอบและจำแนกชนิดอีกครั้ง จึงพบว่า เป็นแมลงปอเข็มยาวจันทบุรี แมลงปอเข็มเล็กกลับที่ไม่มีภาพถ่ายมานานถึง 24 ปี

หลังจากนั้น เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 อาจารย์พิสุทธิ์ เอกอำนวยการ ได้พบแมลงปอเข็มยาวจันทบุรีอีกครั้ง ที่ จ. นครนายก โดยพบเป็นจำนวนมากบริเวณคุน้ำริมทางเข้าโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ทำให้ทราบแหล่งแพร่กระจายพันธุ์ของแมลงปอเข็มชนิดนี้เพิ่มขึ้นเป็น 4 จังหวัด คือ จันทบุรี ลำปาง นครสวรรค์ และนครนายก ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดีว่าแมลงปอเข็มจันทบุรีอาจพบตัวไม่ยากอย่างที่คาดคิดไว้ เราสามารถพบแมลงปอเข็มชนิดนี้ในช่วงเดือนตุลาคมจนถึงเดือนพฤศจิกายน (Hamalainen and Pinratana, 1999)

ภาพวาด ลักษณะเด่นต่าง ๆ ของแมลงปอเข็มจันทบุรี
1. ปลายบนส่วนนอกปล้องใหญ่ที่รวมกัน 2. อกร่องหน้าที่มีส่วนยื่นรูปสามเหลี่ยมของตัวผู้ 3. อกร่องหน้าที่มีส่วนยื่นรูปสามเหลี่ยมของตัวเมีย 4-6. รยางค์ปลายท้องด้านบนและด้านล่างในมุมต่าง ๆ ของตัวผู้ 7. รยางค์ปลายท้องด้านข้างของตัวเมีย (ดัดแปลงจาก Asahina, 1984)

ถ้ามองโดยผิวเผินจะพบว่า แมลงปอเข็มยาวจันทบุรีคล้ายกับแมลงปอเข็มยาวปลายเด่นมาก เนื่องจากเป็นแมลงปอเข็มขนาดเล็กที่มีสีน้ำตาลและมีขาสีเหลืองเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม แมลงปอเข็มจันทบุรีมีลักษณะเด่น คือ ตัวผู้มีส่วนนอกปล้องหน้า (prothorax) ยื่นออกเป็นรูปสามเหลี่ยมทั้งสองข้าง ส่วนนอกปล้องใหญ่ (pterothorax) มีแถบสีขาวเฉียงลง และมีสีเข้มขึ้นเมื่ออายุมาก ขาคู่แรกสีเหลืองส้ม ส่วนขาคู่อื่นสีเหลือง ส่วนท้องด้านบนสีน้ำตาล และเข้มขึ้นในส่วนท้ายของปล้องที่ 3-6 ปล้องท้องปล้องที่ 7-9 สีน้ำตาลเข้ม ส่วนปล้องที่ 10 และรยางค์ปลายท้องมีสีขาว รยางค์ปลายท้องด้านบน (superior appendage) มีลักษณะงุ้มลง และรยางค์ปลายท้องด้านล่าง (inferior appendage) สั้นกว่าตรงปลายมีลักษณะกลม ตัวเมียมีส่วนนอกปล้องหน้ายื่นเป็นรูปสามเหลี่ยมเหมือนกับตัวผู้ ส่วนนอก

แมลงปอเข็มยาวจันทบุรี (*C. chantaburii*) ตัวผู้เต็มวัย (ซ้าย) มีลักษณะคล้ายกับแมลงปอเข็มยาวปลายเด่น (*C. marginipes*) ตัวผู้เต็มวัย (ขวา) เนื่องจากมีสีน้ำตาลและมีขาสีเหลืองเหมือนกัน ภาพโดย นพปฎล มากบุญ

แมลงปอเข็มยาวจันทบุรี (*C. chantaburii*)
ตัวเมียเต็มวัย ภาพโดย นพปฎล มากบุญ

ปล้องใหญ่มีแถบสีขาวเฉียงลงมา ขาสีขา
ปล้องท้องสีเหมือนกับตัวผู้ แต่ปล้องท้องปล้องที่
8-9 มีสีน้ำตาลเข้มทั้งหมด ปล้องท้องปล้องที่ 10
และรยางค์ปลายท้องสีขาว

ปัจจุบันยังไม่มีรายงานการพบแมลงปอ
เข็มยาวจันทบุรีในประเทศเพื่อนบ้าน จึงถือว่า
แมลงปอเข็มชนิดนี้เป็นแมลงปอเข็มที่พบเฉพาะใน
ประเทศไทยเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

- พิสุทธ์ เอกอานวย. 2538. แมลงปอของไทย. บริษัทต้นอ้อ 1999 จำกัด, กรุงเทพฯ. 168 น.
Asahina, S. 1984. A list of the Odonata from Thailand Part IV. Platycnemididae 1 (Genus *Copera*). *Cho Cho*. 7(12): 5-13.
in Asahina, S. 1993. A List of the Odonata from Thailand (Parts I-XXI), Yannawa, Bangkok: Bosco Offset.
Hamalainen, M. and B. A. Pinratana. 1999: Atlas of the dragonflies of Thailand, Bangkok. Chok Chai Creation Printing Group Co., Ltd., Bangkok. 176 pp.

อาหารของ หนอนผีเสื้อม้อร

ทัศนัย จันทอง และนนทชา สังข์น้ามนต์
พิพิธภัณฑธรรมชาติวิทยา
องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติ

ผีเสื้อม้อร (*Liphyra brassolis* Westwood, 1864) จัดอยู่ในวงศ์ผีเสื้อสีน้ำเงิน (Family Lycaenidae) มีขนาดใหญ่ ความกว้างของปีกวัดจากมุมปลายปีกซ้ายถึงมุมปลายปีกขวา (wingspan) 6-9 ซม. พื้นปีกสีส้มมีแต้มสีดำที่บริเวณกลางปีกและขอบปีก ตัวผู้มีแต้มสีดำมากกว่าตัวเมีย ลำตัวอวบอ้วนและมีขนสีส้มปกคลุม คล้ายผีเสื้อกลางคืน (moth) แต่มีหนวดแบบกระบอง (clavate) นอกจากนี้ยังพบพวกมันออกหากินช่วงพลบค่ำ จึงเป็นที่มาของชื่อ Moth Butterfly

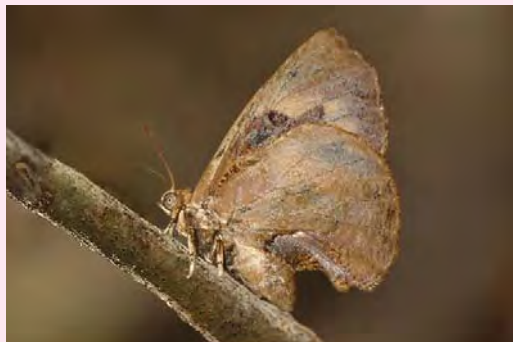
ลักษณะผีเสื้อม้อร (*L. brassolis* Westwood, 1864) ด้านบนปีก (ซ้าย) และด้านใต้ปีก (ขวา)
ภาพโดย ทัศนัย จันทอง

ผีเสื้อม้อรมีถิ่นการกระจายอยู่ในเขตสัตวภูมิศาสตร์ 2 เขต คือ Oriental Regions และ Australian Regions โดยพบตั้งแต่ประเทศอินเดีย เลี้ยวเข้ามาประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และตอนเหนือของประเทศออสเตรเลีย (Carter, 1992) สำหรับในประเทศไทย คาดว่าน่าจะกระจายทั่วประเทศ แต่พบได้น้อยและค่อนข้างหายาก Pinratana (1981) รายงานไว้ว่า พบที่ จ. เชียงใหม่ กรุงเทพฯ จ. ราชบุรี และ จ. สงขลา ส่วน Ek-Amnuay (2006) รายงานเพิ่มเติมว่า พบที่ จ. จันทบุรี และ จ. ระนอง และจากการสำรวจผีเสื้อภาคสนามของนักวิชาการประจำพิพิธภัณฑธรรมชาติวิทยา องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2549 จนถึงปัจจุบัน พบเพียง 2 ครั้ง เท่านั้น คือ ที่ จ. สระแก้ว และ จ. นครศรีธรรมราช โดยพบในช่วงเวลาเย็นและบินมาเล่นแสงไฟตอนพลบค่ำ ซึ่งพื้นที่ที่พบนั้นเป็นพื้นที่เปิดโล่ง

ตัวหนอนของผีเสื้อส่วนใหญ่จะกินใบไม้เป็นอาหาร บางชนิดกินพืชเป็นอาหารเพียงชนิดเดียว บางชนิดสามารถกินพืชได้หลายชนิด แต่อาหารของหนอนผีเสื้อม้อรกลับไม่ใช่ใบไม้ แต่เป็นตัวอ่อน

ของมดแดง (*Oecophylla smaragdina* Fabricius, 1775) ที่ทำรังบนต้นไม้ (Ehrlich, 1960; Eastwood and Fraser, 1999) ผีเสื้อจะวางไข่ไว้ที่กิ่งไม้ใต้รังมด โดยวางไข่เดี่ยว ๆ หรือเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 6 ฟอง ตัวหนอนมีขนาดเล็ก ลำตัวแบน รูปไข่ ผิวเกลี้ยงไม่มีขน หลังออกจากไข่ ตัวหนอนจะเข้าไปอาศัยอยู่ในรังมดแดงคอยกินตัวอ่อนของมดเป็นอาหาร จนโตเป็นดักแด้อยู่ในนั้น หลังออกจากดักแด้ ตัวเต็มวัยจะบินออกจากรัง โดยมีเกล็ดแบบพิเศษที่ติดแน่นกับปีกและมีขน หนาแน่นปกคลุมลำตัว ช่วยป้องกันอันตรายจากการถูกมดทำร้ายก่อนที่จะออกสู่โลกภายนอกได้ (Ehrlich, 1960)

ผีเสื้อม้อธ (*L. brassolis*) ในสภาพธรรมชาติ
ภาพโดย ทัศนัย จันทอง

นี่คือ กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ไม่เว้นแม้แต่แมลงตัวน้อยนิด ที่หลาย ๆ คนมักมองข้ามไป ที่จริงแล้วแมลงเป็นตัวอย่างของรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลายและพบเห็นได้ง่ายที่สุด ธรรมชาติได้สร้างสรรค์ความงดงามไว้บนโลกใบนี้ พร้อมกันนั้นก็ไดวางกฎเกณฑ์เพื่อรักษาความสมดุลไว้ อย่างลงตัว แต่มนุษย์ได้ทำลายกฎเกณฑ์อันนั้นลง และคงต้องเตรียมรับมือกับผลกระทบที่กำลังตามมา

หนอนผีเสื้อม้อธกินตัวอ่อนมดแดงเป็นอาหาร จึงไม่ต้องไปแย่งชิงกินใบไม้กับหนอนผีเสื้ออื่น ๆ การที่มันสามารถเข้าไปอาศัยอยู่ในรังมดแดงได้เนื่องจากมันปล่อยสารที่คล้ายกับตัวอ่อนของมดแดง ทำให้ปลอดภัยจากการถูกมดทำร้าย และมดแดงยังคงคอยป้องกันอันตรายต่าง ๆ ให้แก่หนอนผีเสื้อม้อธอีกด้วย

สิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศเดียวกันย่อมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

หนอนผีเสื้อม้อธในรังมด
ภาพจาก Darlyne A. Murawski (2003)

เอกสารอ้างอิง

- Carter, D. A. 1992. Butterflies and Moths. Dorling Kindersley Limited, London.
- Eastwood, R. and A. M. Fraser. 1999. Associations between lycaenid butterflies and ants in Australia. *Australian Journal of Ecology*. 24: 503-537.
- Ehrlich, P. R. 1960. A note on the systematic position of the giant lycaenid butterfly *Liphyra brassolis* Westwood (Lepidoptera: Papilionoidea). *The Pan-Pacific Entomologist*. 36(3): 33-25.
- Ek-Amnuay, P. 2006. Butterflies of Thailand. Baan Lae Suan, Bangkok. 849 pp.
- Pinratana, A. 1981. Butterflies in Thailand. Vol. 4 Lycaenidae. The Viratham Press, Bangkok. 215 pp.
- Murawski, D. A. 2003. An enemy transformed. *National Geographic Magazine* (June, 2003). A picture downloaded from <http://ngm.nationalgeographic.com/ngm/0306/feature6/zoom1.html> on 12 March, 2008.

ผึ้งสีฟ้า กับพฤติกรรมการณ์นอนแบบไร้รัง

ศีลาธร ดำรงศิริ

ศูนย์ความเป็นเลิศแห่งชาติด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและของเสียอันตราย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผึ้งสีฟ้า เป็นชื่อที่ผู้เขียนใช้เรียกเนื่องจากเป็นผึ้งที่มีขนหนาสีฟ้าเกือบทั้งตัว จากการตรวจเอกสารเพิ่มเติม พบว่า ผึ้งชนิดนี้เป็นผึ้งจำพวกผึ้งกาเหว่า (cuckoo bee) ซึ่งเป็นผึ้งที่แอบเข้าไปวางไข่ในรังของผึ้งชนิดอื่น กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2551) ได้รายงานไว้ว่า เป็นผึ้งในสกุล *Thyreus* อยู่ในวงศ์ Apidae ในประเทศไทย มี 3 ชนิด ได้แก่ *T. ceylonicus lilacinus* Cockerell, *T. ramosus* (Lepepetier) และ *T. reductus* (Cockerell) เป็นผึ้งที่มีพฤติกรรมที่แปลก

วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2550 เวลาประมาณ 17.00-18.00 น. ผู้เขียนได้ออกไป ฝึกหัดถ่ายรูปตามปกติบริเวณใกล้บ้านพักซึ่งมีที่ดินว่างที่มีต้นหญ้าขึ้นอยู่จำนวนมาก แขวงปากคลอง เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ได้พบผึ้งสีฟ้า (ด้วยข้อจำกัดของข้อมูลทำให้ไม่สามารถระบุชนิดได้) ซึ่งเป็นผึ้งที่ผู้เขียนพบเห็นมาแล้วหลายครั้งแต่ไม่เคยถ่ายภาพได้เลย จากเดิมที่ผู้เขียนตั้งใจไปถ่ายรูปวัยอ่อนของมวนสกุล *Leptocoris* ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น แต่โชคดีกว่าเมื่อพบผึ้งสีฟ้า แมลงอีกชนิดหนึ่งที่ผู้เขียนต้องการจะถ่ายรูปให้ได้

ผึ้งสีฟ้า (*Thyreus* sp.) ขณะใช้ปากงับยอดดอกหญ้าในยามเย็น

ภาพโดย ศีลาธร ดำรงศิริ

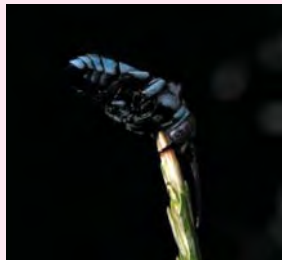
ปกติแล้วผู้เขียนมักพบผึ้งสีฟ้านี้ในเวลากลางวัน ในขณะที่บินกินน้ำหวานตามดอกไม้ต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ในบริเวณนั้น การบินของมันค่อนข้างเร็วกว่าผึ้งมีม (*Apis florea frabricius*) แต่การพบในวันนี้เป็นเวลาเย็น ซึ่งเป็นเวลาอันของแมลงทั่วไป ผึ้งสีฟ้าที่พบบินวนไปมาและเกาะตามยอดดอกหญ้าหลาย ๆ แห่ง คาดว่า กำลังมองหายอดดอกหญ้าที่แข็งแรง เหมาะสมที่สุด ที่เกาะแล้วยอดไม้ร่วงลงไป จนมาถึงยอดดอกหญ้าดอกที่อยู่ใกล้กับผู้เขียน ผึ้งสีฟ้าทดลองเกาะดูประมาณ 2-3 ครั้ง แล้วจึง **"เอาปากงับ"** ยอดดอกหญ้าไว้ ขยับขา ปีก และหนวด แล้วจึงพับเก็บ จากนั้นเกาะนิ่งสนิทราวกับว่านอนหลับไปแล้ว

ผึ้งสีฟ้า (*Thyreus* sp.) เก็บแขน ขา ปีก และหนวด ก่อนที่จะเกาะนิ่งนอนหลับ
ภาพโดย ศีลารุข ดำรงศิริ

ผู้เขียนเพิ่งเคยเห็นพฤติกรรมแบบนี้เป็นครั้งแรก รู้สึกแปลกใจกับพฤติกรรมการนอนแบบแปลก ๆ ของผึ้งสีฟ้า เพราะทั่วไปแล้ว ผึ้งควรจะกลับรัง ไม่ว่าจะเป็นรังบนต้นไม้ หรือ รังในรูดิน ส่วนแมลงชนิดอื่นมักใช้ขาเกาะกับต้นไม้ หรือกิ่งไม้ขณะที่พักผ่อน ดังนั้นผู้เขียนจึงได้เคลื่อนไหวเข้าไปใกล้ ๆ อย่างช้า ๆ ทำการถ่ายรูปไว้อย่างระมัดระวังไม่ให้ผึ้งตกใจตื่น อย่างไรก็ตามผู้เขียนได้สะดุดเหยียบต้นหญ้าจนสะเทือน ทำให้ผึ้งสีฟ้าบินหนีไป แต่ไม่นานนักก็บินกลับมายังยอดดอกหญ้าที่เดิม แสดงว่า ยอดดอกหญ้าดอกนี้เป็นที่ที่เหมาะสมที่สุดในการเกาะนอนคืนนี้ และเช่นเดิมขณะที่ใช้ปากคาบยอดดอกหญ้าใหม่ ๆ ผึ้งจะขยับขา ปีก หนวด อีกสักพัก คิดว่าคงทำความสะอาดตัวเองก่อนที่จะพับเก็บและเข้าสู่ห้วงนิทรากรรมต่อไป

จากการร่วมสนทนากับกลุ่มผู้สนใจในเว็บไซต์ www.siamensis.org พบว่า พฤติกรรมนอนที่ปลายไม้หรือยอดหญ้าแบบนี้มักพบได้บ่อยในสัตว์พวกกิ้งก่า ซึ่งมีประโยชน์ด้านความปลอดภัยในแง่ที่ว่า หากมีผู้ล่าที่จะเข้าถึงตัวมัน ก็ยอมที่จะต้องทำกิ้งไม้หรือยอดหญ้าเคลื่อนไหวให้มันรู้ตัวก่อน นอกจากนี้ยังสังเกตเห็นว่า ลักษณะการนอนแบบนี้ทำให้ผึ้งเป็นเหมือนส่วนหนึ่งของต้นหญ้า ปลิวไปตามจังหวะลม ทำให้ไม่เป็นที่สังเกตของนักล่าในยามค่ำคืน

ผึ้งสีฟ้าใช้ปากจับยอดดอกหญ้า
เก็บขี้ผึ้งและน้ำหวานแบบนั่งสนทนากับ
ลำตัว ดูเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของ
ยอดดอกหญ้าที่เกาะอยู่

ภาพโดย ศีลารัฐ ดำรงศิริ

ผึ้งกาเหว่า ในสกุล *Thyreus* นี้เป็นผึ้งที่อาศัยในลักษณะเป็นกาฝากของผึ้งในสกุล *Amegilla* ที่ทำรังในพื้นดิน (Cardale, 1968; Mixed Metamorphs, 2007) ซึ่งมักทำรังอยู่ใกล้กันกับรังอื่นที่ปลายสุดของรูจะมี Cell ที่บรรจุไขหนึ่งใบ รวมถึงเกสรดอกไม้และน้ำหวาน ซึ่งใช้เป็นอาหารของตัวอ่อนที่จะฟักออกมา (Wildlife of Sydney, 2008) และเป็นที่เหมาะสมสำหรับผึ้งสีฟ้าที่อาศัยวางไข่ในรังของผึ้งในสกุล *Amegilla* เมื่อไขฟักออกมาจะทำลายไขหรือตัวอ่อนตัวอื่นแล้วอาศัยอยู่แทนที่ แล้วตัวอ่อนของผึ้งสีฟ้าก็จะได้รับการเลี้ยงดูแทน ลักษณะเดียวกับนกกาเหว่า (Mixed Metamorphs, 2007; McGavin, 2000) ซึ่งก็เป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรมการนอนที่แตกต่างจากผึ้งชนิดอื่นที่มักทำรังและอาศัยอยู่รวมกัน เช่น ผึ้งหลวง ผึ้งมีม หรือผึ้งที่ทำรังในรูดิน ฯลฯ นอกจากนี้ ผึ้งสีฟ้าก็ไม่เก็บเกสรดอกไม้และไม่มี scopa (ขนสำหรับเก็บเกสร) บนขา ทำให้ไม่สามารถเก็บสะสมเกสรดอกไม้และน้ำหวานวัตถุดิบสำคัญที่ใช้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงตัวอ่อนของผึ้ง (คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2551) ซึ่งสอดคล้องกับพฤติกรรมที่ไม่เลี้ยงลูกเอง

เอกสารอ้างอิง

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. 2551. ORDER HYMENOPTERA.

[http://www.dnp.go.th/FOREMIC/Entomology/Forest Insect in Thailand/Hymenoptera.htm](http://www.dnp.go.th/FOREMIC/Entomology/Forest%20Insect%20in%20Thailand/Hymenoptera.htm)

สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2551

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 2551. ผึ้ง. <http://www.agri.ubu.ac.th/information/insects/bee.html>

สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2551.

Cardale, J. 1968. Parasites and other organisms associated with nests of *Amegilla friese* (Hymenoptera: Anthophorinae). *Australian Journal of Entomology*. 7(1): 29-34.

McGavin, G.C. 2000. Insects spiders and other terrestrial arthropods. Dorling Kindersley Handbooks. South China Printing Company, China.

Mixed Metamorphs. 2007. The dots and dashes bees - *Thyreus* and *Amegilla*.

<http://mixedmetamorphs.blogspot.com/2007/03/dots-and-dashes-bees-thyreus-and.html>. Downloaded on 27 February 2008.

Wildlife of Sydney. 2008. Common Blue-banded Bee Fact File. http://www.faunanet.gov.au/wos/factfile.cfm?Fact_ID=243 Downloaded on 27 February 2008.

การกระจายและลักษณะรังของ **มดดินหนามแดง** *Centromyrmex feae* ที่พบในประเทศไทย

วิยะวัฒน์ ใจตรง
พิพิธภัณฑธรรมชาติวิทยา
องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติ

มดดินหนามแดง หรือ *Centromyrmex feae* (Emery, 1889) เป็นมดขนาดเล็ก ไม่ใหญ่เกินไป ความยาวลำตัวประมาณ 4.65-4.62 มม. มีลักษณะเด่นตรง tibia หรือหน้าแข้งของขาคู่กลาง มีหนามแข็งจำนวนมาก ลำตัวสีแดง ไม่มีตารวม เขี้ยว (mandible) รูปสามเหลี่ยมมุมแหลม มีเอว 1 ปล้อง ปลายส่วนท้องมีเหล็กใน เป็นมดที่อาศัยอยู่ในดิน (เดชา และวิยะวัฒน์, 2544) และด้วยสีของลำตัวเป็นสีแดงสดจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “มดแดงดิน” (ตรัง)

มดชนิดนี้พบกระจายได้ทุกประเทศใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกค้นพบและตั้งชื่อครั้งแรกในประเทศพม่า (Emery, 1889) สำหรับในประเทศไทย Jaitrong and Nabhitabhata (2005) รายงานการกระจายว่า พบได้ทั่วทุกภาคของประเทศ พบได้ทั้งในป่าธรรมชาติ ป่าเสื่อมโทรม หรือในพื้นที่เกษตร แต่ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างรังและลักษณะรังของมดชนิดนี้

จนกระทั่งผู้เขียนทำการสำรวจความหลากหลายของมดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณท้องที่ จ. มุกดาหาร เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2550 พบรังของมดดินหนามแดง ซึ่งมีลักษณะรังที่แปลกและแตกต่างจากมดชนิดอื่น โดยพบมดชนิดนี้ในป่าดิบแล้ง ความสูงประมาณ 300 ม. จากระดับทะเลปานกลาง สร้างรังบริเวณผิวด้านนอกของจอมปลวก *Macrotermes* sp. ลักษณะรัง สวยงาม แบ่งเป็นชั้น ๆ จำนวน 6 ชั้น แต่ละชั้น มีผิวด้านในค่อนข้างเรียบ เป็นรูปวงกลม สูงประมาณ 0.9 - 1.0 ซม. เส้นผ่านศูนย์กลาง ประมาณ

มดดินหนามแดง (*C. feae*) ภาพโดย วิยะวัฒน์ ใจตรง

โครงสร้างรังมดดินหนามแดง (*Centromyrmex feae*) พบแบ่งเป็นชั้น ๆ (ซ้าย) ชั้นล่างสุดเป็นที่อยู่ของมดราชินี (ขวา)
ภาพโดย วียะวัฒน์ ใจตรง

6.0-7.0 ซม. ชั้นล่างสุดเป็นที่อยู่ของมดราชินี (queen) ส่วนชั้นที่อยู่ด้านบน ใช้เป็นที่เลี้ยงดูตัวอ่อนและเป็นที่อยู่ของมดงานตัวเต็มวัย ระหว่างชั้นของรังมีการสร้างทางเดินเล็ก ๆ เชื่อมต่อกันไปยังทางเข้าออกของรัง

นอกจากนี้ผู้เขียนทำการนับจำนวนตัวมดตัวเต็มวัยทุกตัวในรัง พบว่า มีจำนวนน้อยมาก โดยพบมดงาน 32 ตัว มดราชินี 1 ตัว ยังไม่พบมดที่มีปีก ดักแด้ มีปลอกหุ้มเนื่องจากตัวหนอนของมด

ชนิดนี้ไม่ต้องใช้เส้นใยในการสร้างรังเหมือนกับมดแดง (*Oecophylla samragdina*) จึงมีเส้นใยเหลือพอที่จะสร้างปลอกหุ้มดักแด้ และการที่มีปลอกหุ้มดักแด้นั้น เป็นการป้องกันอันตรายจากศัตรูผู้ล่าในดินจากการสังเกตภายในรังพบว่า มดชนิดนี้เป็นมดที่รักความสะอาดมาก โดยภายในรังไม่มีเศษอาหารหรือเศษขยะ คาดว่า มดงานนำเศษอาหารที่เหลือจากการกินไปทิ้งนอกรังทั้งหมด

ดักแด้มดดินหนามแดง (*C. feae*) มีปลอกหุ้มเพื่อกันอันตราย
ภาพโดย วียะวัฒน์ ใจตรง

เอกสารอ้างอิง

- เดชา วิวัฒน์วิทยา และ วียะวัฒน์ ใจตรง. 2544. คู่มือการจำแนกมดอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่. ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้, คณะวนศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- Emery, C. 1889. Viaggi di Leonardo Fea in Birmania e regioni vicine. 20. Formicidae di Birmania e del Tenasserim raccolte da Leonardo Fae. *Annali del Museo Civico di Storia Naturale di Genova*. 7(2): 485-520.
- Jaitrong, W. and J. Nabhitabhata. 2005. A list of known ant species of Thailand (Formicidae: Hymenoptera). *The Thailand Natural History Museum Journal*. 1(1): 9-54.

หอยแครงทักล่า (*Gulella bicolor*)

กับรายงานการค้นพบครั้งแรกในประเทศไทย

ประทีน บุญงาม และพงษ์รัตน์ ดำรงโรจน์วัฒนา
ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา บางแสน

หอยแครงทักล่า (*Gulella bicolor* Hutton, 1834) เป็นหอยทากกินเนื้อ จัดอยู่ในวงศ์หอยทักล่า (Family Streptaxidae) สำหรับที่มาของชื่อ **"หอยแครงทักล่า"** นั้น มาจากสีของตัวหอยที่เป็นสีส้มแดงคล้ายกับสีแครงทักล่ากับการที่มันล่าหอยชนิดอื่นกินเป็นอาหาร ส่วนชื่อวิทยาศาสตร์นั้น ในปัจจุบันยังมีความสับสนในระดับสกุล มีการใช้ชื่อสกุลแตกต่างกันออกไป เช่น *Gulella*, *Huttonella*, *Ennea*, *Indoennea* เป็นต้น ต่อมาได้มีรายงานว่า หอยชนิดนี้จะจัดอยู่ในสกุล *Gulella* มากที่สุด (Naggs, 1989) ส่วนชื่อระบุชนิด *"bicolor"* ซึ่งแปลว่า "สองสี" นั้นหมายถึงหอยชนิดนี้มีสองสี คือ สีส้มแดงและสีขาว

ลักษณะทั่วไปของหอยชนิด คือ เปลือกขนาดเล็ก ทรงกระบอก บางใส ปลายยอดมน ผิวเปลือกเรียบ บริเวณขอบวงเปลือกมีแนวสันเล็ก ๆ เรียงวนรอบ ช่องเปิดปากแคบ ในช่องปากมีฟัน 2-3 ซี่ริมขอบปากหนา ขนาดของเปลือกเมื่อโตเต็มที่จะมีความยาวประมาณ 5-7 มม. โดยทั่วไปมักอาศัยอยู่ตามดินบริเวณโคนต้นไม้ที่ชื้น ๆ ในเวลากลางวันจะหลบซ่อนในดินและออกหากินเวลากลางคืน มีรายงานว่า พบการกระจายอยู่ในบริเวณทวีปแอฟริกาใต้ ประเทศอินเดีย และในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Annandale and Prashad, 1920; Dundee, 1970; Naggs, 1989; Vermeulen and Whitten, 1998) สำหรับประเทศไทยนั้นยังไม่พบว่ามีรายงานเกี่ยวกับหอยชนิดนี้มาก่อน

ประมาณเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550 คณะสำรวจจากภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้ทำการสำรวจป่าละเมาะ บริเวณใกล้กับมหาวิทยาลัย เพื่อสำรวจเกี่ยวกับ

หอยแครงทักล่า (*G. bicolor*) หอยต่างถิ่นชนิดใหม่ของไทยมีขนาดเล็กมากเมื่อเทียบกับขนาดเหรียญ 1 บาท
ภาพโดย พงษ์รัตน์ ดำรงโรจน์วัฒนา

ความหลากหลายชนิดของหอยทากบกในพื้นที่
ได้เก็บตัวอย่างหอยทากและนำมาจำแนกชนิด
ในห้องปฏิบัติการ พบว่า บรรดาเปลือกหอยทาก
และหอยที่ยังมีชีวิตอยู่ที่ยึดได้ มีหอยแครงท
นักล่าปะปนอยู่ด้วย **“จึงถือเป็นการค้นพบหอย
แครงทนักล่าครั้งแรกในประเทศไทย”**

หอยแครงทนักล่าเป็นหอยทากกิน
เนื้อชนิดพันธุ์ต่างถิ่น (introduced species) ที่
แพร่เข้ามาในประเทศไทยอีกชนิดหนึ่งนับจาก
หอยนักล่าสีชมพู (*Euglandina rosea*) ที่เคยมีผู้
นำเข้ามาเพื่อกำจัดหอยทากยักษ์แอฟริกัน (*Achatina fulica*) แต่โชคริที่ หอยนักล่าสีชมพูไม่สามารถ
แพร่พันธุ์ในสภาพธรรมชาติของบ้านเราได้ การที่พบหอยแครงทนักล่าในประเทศไทยนั้นคาดว่า หอย
หรือไข่อาจติดมากับไม้ประดับนำเข้าจากต่างประเทศ และต่อมาก็ได้หลุดออกไปแพร่พันธุ์ในสภาพ
ธรรมชาติ ส่วนผลกระทบของการปรากฏของหอยนักล่าชนิดนี้ต่อสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังขนาดเล็กอื่น ๆ
ที่เป็นชนิดพันธุ์พื้นเมือง (native species) ของไทยยังคงต้องศึกษากันต่อไป

ลูกของหอยแครงทนักล่า ภาพโดย คมสัน หงษ์ทรี
และพงษ์รัตน์ ดำรงโรจน์วัฒนา

หอยแครงทนักล่าที่เลี้ยงในห้องปฏิบัติการ
ภาพโดย คมสัน หงษ์ทรี และพงษ์รัตน์ ดำรงโรจน์วัฒนา

เอกสารอ้างอิง

- Annandale, N. and B. Prashad. 1920. Observations on the Carnivorous Land-snail (*Ennea bicolor*). *Records of the Indian Museum*. Vol. XIX, Part V. 2: 189-194.
- Dundee, D. S. 1970. Introduced Gulf Coast Molluscs. *Tulane Studies In Zoology and Botany*. 16(3):101-115.
- Naggs, F. 1989. *Gulella bicolor* (Hutton) and its implications for the taxonomy of Streptaxidae. *Journal of Conchology*. 33: 165-168.
- Vermeulen, J.J. and A. J. Whitten. 1998. *Fauna malesiana guide to the land snails of Bali*. Backhuys Publishers, The Netherlands. 164 pp.

พฤติกรรมการกินอาหารของ หอยแครงทึบสี (Gulella bicolor)

คมสัน หงษ์ศิริ¹ และพงษ์รัตน์ ดำรงโรจน์วัฒนา²

¹ ภาควิชาสัตววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

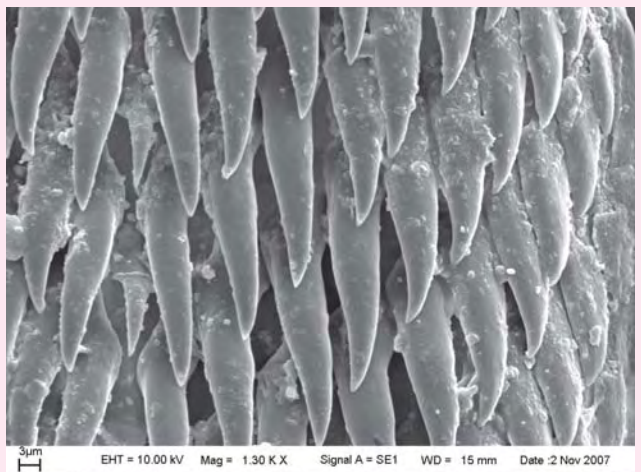
² ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา บางแสน

หอยแครงทึบสี (*Gulella bicolor* Hutton, 1834) เป็นหอยทากกินเนื้อชนิดพันธุ์ต่างถิ่น (Annandale and Prashad, 1920; Naggs, 1989) ที่แพร่เข้ามาในประเทศไทย คาดว่าหอยหรือไข่ของหอยทากชนิดนี้ติดมากับไม้ประดับนำเข้าจากต่างประเทศ มีรายงานว่า พบครั้งแรกที่ จ. ชลบุรี เพื่อศึกษาในเบื้องต้นถึงพฤติกรรมการกินอาหารของหอยชนิดนี้อันจะนำไปสู่การคาดคะเนถึงผลกระทบของการปรากฏของหอยนักล่าชนิดนี้ต่อสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังขนาดเล็กอื่น ๆ ที่เป็นชนิดพันธุ์พื้นเมือง (native species) ของไทย จึงได้ทดลองเลี้ยงหอยแครงทึบสีตัวเต็มวัย จำนวน 2 ตัว ขนาดความยาวเปลือก 0.42 ซม. และ 0.5 ซม. ตามลำดับ โดยเลือกจากตัวอย่างที่มีชีวิตที่เก็บได้จำนวน 6 ตัว โดยเลี้ยงรวมกันในโหลพลาสติกกลมใส ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 25 ซม. ปูรองพื้นด้วยพีทมอสหนา 3 ซม. และปูคลุมผิวหน้าด้วยมอสแผ่น โดยให้หอยข้าวสาร (*Lamellaxis gracilis*) คละขนาดเป็นอาหาร

จากการสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ หอยเป็นเวลา 1 เดือน พบว่า ในเวลากลางวันหอยแครงทึบสีมักมุดและหลบซ่อนตัวอยู่ใต้ผิวดิน ที่ระดับความลึกประมาณ 1 ซม. หรือหลบซ่อนตัวใต้ขอนไม้ และก้อนหินภายในโหลเลี้ยง เช่นเดียวกับหอยข้าวสารซึ่งมักหลบซ่อนตัวในเวลากลางวันเช่นกัน ในเวลากลางคืนหอยนักล่าจะคลานขึ้นสู่ผิวดินหลังเวลา 23 นาฬิกาเป็นต้นไป หรือเมื่อมีการพรมน้ำ ให้ความชื้นในดินหรือความชื้นในอากาศเพิ่มขึ้น พฤติกรรมที่สังเกตพบ คือ หอยแครงทึบสี

แรดูลา (radula) หรือโครงสร้างของฟันในปากของหอยแครงทึบสี
ภาพโดย พงษ์รัตน์ ดำรงโรจน์วัฒนา

มักเดินบนผิวดินและมุดหัวลงไปในดินเพื่อหาเหยื่อเป็นระยะ ๆ แต่ยังไม่พบการเดินตามเหยื่อแล้ว จับเหยื่อกินเหมือนกับหอยนักล่าชนิดอื่นในวงศ์เดียวกัน หากพบเหยื่อก็กะมุดดินลงไปจับกิน

จากการสังเกตพบว่า หอยนักล่ามักจะจับและกินเหยื่ออยู่ใต้ผิวดินเป็นส่วนใหญ่ โดยขนาดของหอยข้าวสารที่ถูกจับกินส่วนใหญ่ ร้อยละ 75 มีขนาดเล็กกว่าตัวหอยผู้ล่า กล่าวคือ มีขนาดเปลือกอยู่ในช่วง 0.20 - 0.30 ซม. และยังพบว่า กินหอยข้าวสารที่มีขนาดเท่า ๆ กัน (0.40 -0.50 ซม.) จำนวน

การกินอาหารของหอยแครงหนักล่า (*Gulella bicolor* Hutton, 1934) ตัวสีชมพูขาวมื่อ โดยมีหอยข้าวสาร (*Lamellaxis gracilis*) ตัวสีขาวขำยมือเป็นเหยื่อ ภาพโดย คมสัน หงัภัทรคีรี

3 ครั้ง จากทั้งหมด 12 ครั้งเท่านั้น (ร้อยละ 25) แต่ยังไม่สังเกตเห็นพบหอยนักล่าจับหอยข้าวสารที่มีขนาดใหญ่กว่ากินเป็นอาหารแต่อย่างใด จากข้อมูลดังกล่าวอนุมานได้ว่า สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังชนิดพันธุ์พื้นเมืองที่จะได้รับผลกระทบจากหอยชนิดนี้จะมีขนาดใกล้เคียงกับหอยแครงหนักล่าหรือมีขนาดเล็กกว่า

ข้อมูลที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ เมื่อหอยนักล่าจับเหยื่อได้จะใช้เวลาในการกินเหยื่อประมาณครึ่งชั่วโมง และหลังจากกินเหยื่อแต่ละครั้งจะเว้นระยะไป 2-3 วัน จึงจะออกล่าเหยื่อใหม่อีกครั้งที่ผ่านมายังไม่พบว่าหอยนักล่าออกล่าเหยื่อในตอนกลางวัน ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรมการล่าของหอยชนิดนี้ยังไม่สามารถสรุปได้อย่างชัดเจนสมบูรณ์ ข้อมูลที่สังเกตได้ส่วนใหญ่มักเป็นช่วงเวลาที่หอยกำลังจับและกินเหยื่อแล้ว อีกทั้งพฤติกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่เกิดขึ้นใต้ผิวดิน ทำให้สังเกตแบบแผนพฤติกรรมในการล่าเหยื่อได้ยาก จำเป็นต้องทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Annandale, N. and Prashad, B. 1920. Observations on the Carnivorous Land-snail (*Ennea bicolor*). *Records of the Indian Museum*. Vol. XIX, Part V. 2: 189-194.
- Naggs, F. 1989. *Gulella bicolor* (Hutton) and its implications for the taxonomy of Streptaxidae. *Journal of Conchology*. 33: 165-168.

หอยเต้าปูนเบงกอล *Conus bengalensis*

ยอดหอยนักล่าแห่งทะเลอันดามัน

สมหวัง ปัทมคันธิน

พิพิธภัณฑสถานหอย

ตู้ ป.ณ. 123 ถ. มนตรี อ. เมือง จ. ภูเก็ต 83000

หอยเต้าปูน (Cone shells: *Conus* spp.) จัดอยู่ในวงศ์ (Family) Conidae เป็นหอยนักล่าที่ออกหากินตอนกลางคืน (nocturnal) และมักฝังตัวมุดตามพื้นทราย หอยเต้าปูนทุกชนิดมีพิษและเข็มพิษสำหรับใช้ล่าเหยื่อ ซึ่งสามารถจำแนกหอยเต้าปูนออกได้ 3 ประเภท ตามลักษณะของพิษและสัตว์ที่เป็นเหยื่อ ได้แก่ พวกกินหอย (molluscivore) พวกกินหนอนทะเล (vermivore) และพวกกินปลา (piscivore)

หอยเต้าปูนเบงกอล (Bengal cone: *Conus bengalensis* Okutani, 1968) เป็นพวก Operculate snails คำว่า Operculate มีความหมายว่า มีฝาปิด กล่าวคือ หอยเต้าปูนเบงกอลจัดอยู่ในกลุ่มหอยที่มีฝาปิดเนื้อ หอยผู้และตัวเมียแยกเพศออกจากกัน พบครั้งแรกที่อ่าวเบงกอลประเทศอินเดีย มีการกระจายบริเวณประเทศพม่าและทางฝั่งทะเลอันดามันทางภาคใต้ของไทย (Rockel *et al.*, 1995) เป็นหอยอีกชนิดหนึ่งที่ยังไม่มีข้อมูลทางด้านนิเวศวิทยาและไม่มีข้อมูลชี้ชัดว่ากินสัตว์กลุ่มใดเป็นอาหาร เนื่องจากอาศัยอยู่ใต้ทะเลลึกยากต่อการสังเกตพฤติกรรม

วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 มีเรืออวนลาก

จากทะเลลึก (ที่ความลึกปานกลางประมาณ 80-120 ม.) จับได้หอยเต้าปูนเบงกอลที่ยังมีชีวิตอยู่มาสองตัวจากนอกชายฝั่งเกาะราชา จ. ภูเก็ต ปกติเรืออวนลากจะพักหรือลากอวนต่อเป็นเวลา 2-3 วัน แต่ช่วงนั้นมีลมมรสุมและคลื่นจัด เรือจึงแวะเข้าฝั่งเร็วขึ้น ดังนั้นหอยจึงมาถึงฝั่งโดยที่ไม่ตาย จากการสังเกตของ คุณสมนึก ปัทมคันธิน (คุณพ่อของผู้เขียน) เคยเล่าให้ฟังว่า สัตว์ในทะเลหลายชนิดจะมีการเจริญพันธุ์มากเป็นพิเศษในช่วงคลื่นลมแรงจัด โดยเฉพาะในทะเลลึก ณ กันทะเล ห่างจากผิวน้ำจะนิ่งสงบมาก แต่ในช่วงที่มีคลื่นลมแรง แรงกระแทกของลักษณะเปลือกของหอยเต้าปูนเบงกอล มีความสวยงาม และเป็นที่ยอมรับของนักสะสมเปลือกหอย ภาพนี้เป็นเปลือกหอยที่ได้จากชาวประมง จ. ภูเก็ต

ภาพจาก <http://www.jaxshells.org/1227u.htm>

คลื่นที่ระดับบนจะนำออกซิเจนปริมาณมหาศาลตามแรงส่งของกระแสเบื้องบนลงไปสู่พื้นทะเล
เอื้อให้เกิดการเจริญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ มากขึ้นและต่อเนื่องกันเรื่อยมาเป็นห่วงโซ่อาหาร
ทางแถบทะเลอันดามันช่วงต้นและปลายฤดูฝนมักมีลมมรสุมแรงจัด จึงมักมีหอยซึ่งส่วนใหญ่เป็น
พวกหากินตอนกลางคืนออกมาจากใต้ผืนทรายเพื่อหากินหรือแม้แต่ในเวลากลางวันที่มีเมฆปกคลุม
ท้องฟ้าคล้ายตอนกลางคืน ดังนั้นการที่ได้หอยเต่าปูนเบงกอลที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงเป็นโอกาสอันดี
ที่จะทำการเลี้ยงและเผ่าสังเกตพฤติกรรม จึงได้ซื้อตุ๋ปลาที่ใช้ในบ้านขนาดกลางมาชุดหนึ่ง
เพื่อทำการเพาะเลี้ยง

เมื่อปล่อยหอยเต่าปูนเบงกอลลงในตู้ ช่วงแรกหอยจะนิ่งอยู่นานมาก จนหลายนาที่ผ่านไป
หอยเต่าปูนเบงกอลจึงเริ่มโผล่วงออกมาทักทายกับสถานที่แห่งใหม่ แล้วเริ่มออกสำรวจพื้นที่
รอบตัวในตู้ปลาอย่างช้า ๆ เดิมมีหอยเต่าปูนเบงกอลเลี้ยงอยู่ก่อนแล้วตัวหนึ่ง เมื่อมีหอยสองตัวใหม่
เข้ามาตอนแรก หอยตัวเก่าก็คลิบคลานมาทักทาย แต่ก็โดนหนึ่งในสองตัวใหม่แสดงอาการ
ขับไล่ออกไป โดยการเคลื่อนเข้าใส่อย่างรวดเร็ว ต่อมาจึงทำการแยกหอยตัวเก่าออกไป

หอยเต่าปูนเบงกอลออกมาสำรวจที่อยู่แห่งใหม่ในตู้เลี้ยง (ซ้าย) และกำลังใช้วงโคมตีเหยื่อโดยใช้เข็มพิษ
ซึ่งทำให้เหยื่อขยับเขยื้อนไม่ได้ ก่อนจะกินเป็นอาหาร ภาพโดย สมหวัง ปัทมคันธิน

สองสามวันต่อมา หอยเริ่มเคลื่อนไปรอบ ๆ ตู้พร้อมสายวงเวลามันหิว จากประสบการณ์
ของผู้เขียนที่เคยเลี้ยงและสังเกตพฤติกรรมหอยเต่าปูนไทยแลนด์ (*Conus thailandis* da Motta, 1978)
ซึ่งเป็นหอยในสกุลเดียวกันกับหอยเต่าปูนเบงกอล พบว่า หอยเต่าปูนไทยแลนด์ชอบกินหอยวงศ์
Strombidae หรือพวกหอยชักตีนเป็นพิเศษ จึงสันนิษฐานจากระดับความลึกและถิ่นที่อยู่อาศัยของ
หอยเต่าปูนเบงกอล ที่มักพบหอยปีกนางฟ้า (*Strombus listeri* T. Gray, 1852) ซึ่งเป็นหอยในวงศ์
เดียวกันกับหอยชักตีน อาศัยปะปนอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก จึงอนุมานว่า หอยปีกนางฟ้าน่าจะเป็น

อาหารหลักของหอยเต้าปูนเบงกอล และเมื่อเทียบเคียงกลิ่นและขนาดของหอยปีกนางฟ้ากับหอยชักตีนตัวกลม (*Strombus canarium* Linnaeus, 1758) ที่อยู่ในวงศ์เดียวกันแล้วใกล้เคียงกันมาก ดังนั้นหอยชักตีนพันธุ์ตัวกลมจึงน่าจะใช้เป็นอาหารของหอยเต้าปูนเบงกอลในการทดลองเลี้ยงเพื่อสังเกตพฤติกรรมได้ จึงได้นำหอยชักตีนพันธุ์ตัวกลมเป็น ๑ ที่มีขายตามท้องตลาด มาปล่อยลงตู้เลี้ยงเพื่อเป็นอาหารหรือเหยื่อของหอยเต้าปูนเบงกอล

สมมติฐานที่ตั้งไว้ก็เป็นความจริง เมื่อหอยเต้าปูนเบงกอลทั้งสองตรงเข้าหาหอยชักตีนตัวกลมทันทีแล้วเริ่มสอดวงพิชตะสัมผัสและทิ่มเข้าใส่จนเหยื่อหนึ่งไป ถ้าวรอกหักแล้วเหยื่อยังไม่นิ่ง หอยเต้าปูนเบงกอลจะทิ่มเขมพิชอีกครั้ง หลังจากเหยื่อหนึ่งแล้วก็ใช้เวลาอีกหลายชั่วโมงในการกินและย่อยเหยื่อซึ่งน่าจะมีลักษณะคล้ายกันกับงู เพราะผู้เขียนเคยเห็นหอยเต้าปูนลายงู (*Conus aulicus* Linnaeus, 1758) พ่นก้างปลาออกมามากมายจากวงขนาดใหญ่

ผู้เขียนได้ใช้เวลาเลี้ยงและศึกษาพฤติกรรมต่าง ๆ ของมันอยู่อีกนานพอสมควร ได้ทดลองให้อาหารแก่หอยเต้าปูนเบงกอล โดยใช้ทั้งเหยื่อที่ยังมีชีวิตอยู่และเหยื่อสด (เช่น เนื้อปลาสดที่แลแล้ว) หลายชนิด แต่หอยเต้าปูนเบงกอลยังคงเลือกหอยชักตีนตัวกลมเป็นอาหารหลัก

หลังจากเลี้ยงได้ 23 วัน ในคืน วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2545 ต่อกับช่วงเช้ามีดวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2545 หอยทั้งสองหยุดล่าเหยื่อและเริ่มจับคู่ผสมพันธุ์ หลายชั่วโมงผ่านไป หอยตัวเมียเริ่มวางกระเปาะไข่ สีขาวสะอาดรูปทรงคล้ายขนมกะหรี่ปั๊บบ้างมีจิบยื่นตรงขอบกระเปาะโดยรอบ ในช่วงนี้จู่ ๆ หอยตัวผู้ก็ปรี๊ดออกไปอยู่ห่าง ๆ พวกเราดีใจกันมากที่หอยเต้าปูนเบงกอลได้วางไข่ชุดประวัติศาสตร์ (อย่างน้อยก็ของครอบครัวผม) ในเช้าวันมหามงคลนี้

หอยเต้าปูนเบงกอลที่เลี้ยงไว้วางกระเปาะไข่ในเช้ามีดวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2545
ภาพโดย สมหวัง ปัทมคันธิน

หอยตัวเมียเริ่มใช้เนื้อส่วนเท้า (foot) ไล่ไปมานกลุ่มกระเปาะไข่ และเผือกไข่อยู่สักพัก ขณะที่ไข่แม่หอยมีการคล้ยระแวงทุกอย่างที่อยู่รอบตัว ไม่เว้นกระทั่งหอยตัวผู้ บางครั้งมันจะเคลื่อนเข้าหาตัวผู้อย่างรวดเร็วผิดปกติหากตัวผู้เริ่มขยับเข้ามาใกล้ จนตัวผู้ต้องขยับไป ไกลสุดขอบตู้ อีกฝั่งทุกครั้ง จากข้อมูลของ CONUS BIODIVERSITY WEBSITE (2008) พบว่า กระเปาะไข่ของหอยเต่าปูนเบงกอลประกอบด้วยไข่ประมาณ 800 ฟอง ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 375-425 ไมครอน การวางไข่แต่ละครั้งอาจมากถึง 58,000 ฟอง

ด้วยข้อจำกัดด้านความชำนาญหลายด้านของครอบครัวทำให้ไม่สามารถเลี้ยงหอยเต่าปูนเบงกอลต่อไปได้ ครอบครัวของผู้เขียนจึงติดต่อไปยังสถาบันศูนย์ชีววิทยาทางทะเลจังหวัดภูเก็ต (สวพ.) ซึ่งต่อมาได้มารับหอยทั้งคู่ ตัวเลี้ยง และอุปกรณ์ในการอนุบาลเพาะเลี้ยงไปส่งให้ คุณจินตนา นักระนาด นักวิชาการประมง 7ว ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งประจวบคีรีขันธ์ ได้ทำการเลี้ยงศึกษาต่อไป ซึ่งคุณจินตนาและทีมงาน ได้แจ้งว่าหอยในกระเปาะได้ฟักลูกเป็นตัว และได้ฟักไข่ออนุบาลลูกหอยจากตัวอ่อนระยะวัยน้ำ เลี้ยงจนกระทั่งเข้าระยะลงพื้น ศึกษาบันทึกข้อมูลรวมทั้งถ่ายภาพพัฒนาการของลูกหอยไว้จนถึงระยะที่เป็นหอยเต่าปูนตัวจิ๋วลักษณะคล้ายพ่อแม่ ซึ่งเพาะฟักและเลี้ยงลูกหอยได้หลายรุ่น การอนุบาลลูกหอยระยะวัยน้ำสามารถทำได้ดี

เนื่องจากธรรมชาติหอยเต่าปูนเบงกอลที่อาศัยอยู่ในระดับทะเลลึก จึงยังขาดข้อมูลพื้นฐานอีกมากมายเกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมของลูกหอยเต่าปูนเบงกอล ลูกหอยจึงไม่สามารถเจริญเติบโต เป็นตัวเต็มวัยได้ในที่เพาะเลี้ยง เพราะว่าเมื่อลูกหอยเบงกอลเข้าสู่ระยะลงพื้นไม่สามารถหาอาหารที่เหมาะสมสำหรับให้ลูกหอยกินได้ ได้ทำการทดลองหลายอย่างแต่ลูกหอยก็ยังไม่สามารถเจริญเติบโตจนเป็นตัวโตได้ ขนาดใหญ่สุดที่เราเลี้ยงได้คือความยาวเปลือก 4 มม. เท่านั้น (จินตนา, การติดต่อส่วนบุคคล)

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่สถาบันศูนย์ชีววิทยาทางทะเลจังหวัดภูเก็ต และสถาบันศูนย์ชีววิทยาทางทะเลจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ทุกท่านด้วยครับที่กรุณาช่วยประสานงานและมารับหอยไปทำการเพาะเลี้ยงและดูแลเป็นอย่างดี ขอขอบคุณเว็บไซต์ www.siamensis.org ที่เปิดพื้นที่ให้แสดงข้อมูลอันอาจเป็นประโยชน์กับสาธารณชน ขอขอบคุณคุณสุรชิต แวงโสธรณ์ ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของบทความนี้แล้วนำมาตีพิมพ์เป็นบทความและยังกรุณาตรวจทานแก้ไขคำผิดให้อีกด้วย สุดท้ายขอขอบพระคุณคุณพ่อสมนึก ปัทมคันธิน ผู้ให้กำเนิดผู้เขียน ที่ให้ชีวิต หนทาง ความรู้ และความรักในวิชาเปลือกหอย

เอกสารอ้างอิง

จินตนา นักระนาด. การติดต่อส่วนบุคคล.

Okutani, T. 1968. A New Cone from the Bay of Bengal, *Darioconus bengalensis*, n. sp. *Venus*, 26 (3 & 4): 66-69.

Rockel, D., W. Kom and A. J. Kohn. 1995. A Manual of Living Conidae. Verlag Christa. Wiesbaden: Hemmen. 358 pp.

CONUS BIODIVERSITY WEBSITE. 2008. <http://biology.burke.washington.edu/conus/information/RKKcorrigenda.php>
data downloaded on 21 February 2008.

ปลิงขาว *Holothuria (Metriatyla) scabra*

ที่หมู่เกาะมัน จ. ระยอง

อารมณั มุจรินทร์ และวันชัย สุขเกษม
พิพิธภัณฑธรรมชาติวิทยา
องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติ

หมู่เกาะมัน เป็นหมู่เกาะขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ต. กร่ำ อ. แกลง จ. ระยอง ประกอบด้วย เกาะมันใน เกาะมันกลาง เกาะมันนอก และกองหินฝรั่ง สำหรับเกาะมันในนั้น เดิมเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ต่อมาพระองค์ได้ทรงมอบให้กรมประมง ใช้นางนวิชัยและเพาะพันธุ์เต่าทะเล ปัจจุบันเกาะมันในอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของศูนย์วิจัย ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทยฝั่งตะวันออก (ศวทอ.) กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ในปลายปี พ.ศ. 2549 - 2550 ที่ผ่านมา องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติ (อพวช.) ได้มีโครงการร่วมกับ ศวทอ. ในการสำรวจทรัพยากรชีวภาพ บริเวณหมู่เกาะมัน ทั้งบนบกและในทะเล โดยผลการสำรวจในปีแรกพบว่า หมู่เกาะมันมีความหลากหลายของทรัพยากรสูง มีสิ่งมีชีวิตหลายชนิด เป็นชนิดที่พบประจำถิ่น (endemic species) และบางชนิดนับเป็นการพบครั้งแรกของหมู่เกาะมัน อีกด้วย ตัวอย่างเช่น ปลิงขาว

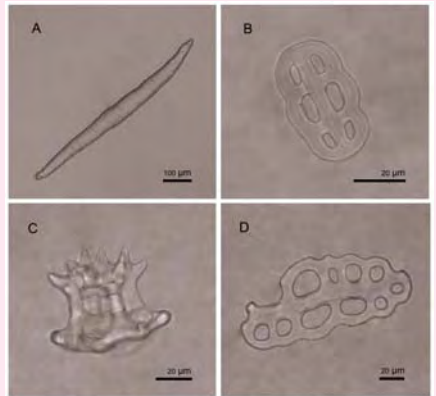

จุดที่สำรวจพบปลิงขาวบริเวณคอกเลี้ยงเต่าเกาะมันใน จ. ระยอง (รูปดาวสีแดง) ภาพโดย ศวทอ.

ปลิงขาว (Sand fish) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Holothuria (Metriatyla) scabra* Jaeger, 1833 จัดเป็นปลิงทะเลที่นิยมบริโภคมากที่สุดชนิดหนึ่ง อีกทั้งยังมีความสำคัญทางเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง ในกลุ่มประเทศที่มีการค้าขายปลิงทะเล เช่น จีน ไต้หวัน ฮองกง ด้วยเหตุผลนี้เอง ปลิงขาวจึงถูกเก็บไปขาย เป็นจำนวนมาก ปริมาณในธรรมชาติจึงลดลงอย่างรวดเร็ว และประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบนี้เช่นกัน

จากการตรวจเอกสารพบว่า ปลิงขาวมีการแพร่กระจายทั้งทางฝั่งทะเลอ่าวไทยและฝั่งอันดามัน (Putchakam & Sonchaeng, 2004) แต่ก็ไม่ชุกชุมมากนัก ในพื้นที่ภาคตะวันออกเคยมีรายงานว่า พบปลิงขาวปะปนมากับปลาเบ็ดที่ทำเทียบเรือแหลมฉบัง ในปี พ.ศ. 2538 ในเขตพื้ทยา พบซากปลิงขาวนอนเกยตื้นบนหาด และพบขณะกำลังกินอาหารในแนวปะการังของเกาะล้าน บริเวณ จ. ชลบุรี ในปี พ.ศ. 2542 (อารมณ, 2545) หลังจากนั้นก็ยังไม่มีรายงานว่าถูกพบอีกเลยในพื้นที่ ภาคตะวันออก จวบจนคณะสำรวจของ อพวช. ได้เข้าไปสำรวจในพื้นที่หมู่เกาะมัน จ. ระยอง ในเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2549 ขณะนำลงที่บริเวณคอกเต่าด้านหลังของเกาะมันใน พบปลิงขาวขนาดใหญ่หนึ่งตัวกำลังนอนแช่น้ำอยู่บนพื้นที่มีลักษณะเป็นทรายหยาบ ทรายละเอียดและโคลนผสมปนกัน ในน้ำมีตะกอนฟุ้งอยู่บ้างเล็กน้อย

ตัวอย่างปลิงขาวเก็บรักษาในแอลกอฮอล์ 70% (ซ้าย) และสปิคูลแบบต่างๆ (ขวา) A: สปิคูลแบบแท่ง, B: สปิคูลแบบแผ่นกระดุม, C: สปิคูลแบบโต๊ะ และ D: สปิคูลแบบแผ่นรูพรุน ภาพโดย วันชัย สุขเกษม

ตัวอย่างที่ได้มีลำตัวสีเทา แต่ส่วนท้องที่แนบกับพื้นมีสีขาว ขนาด 114 x 235 มม. ผนังลำตัวหนา 4.50 มม. มีหนดแบบจาน (peltate) 19 เส้น ทำท่อ (tube feet) มีลักษณะเป็นจุดเล็กกระจายทั่วทั้งด้านท้อง ไม่มีเส้นใยขาว (cuvierian tubes) ที่ใช้ป้องกันตัว เมื่อนำเนื้อเยื่อมาสลายเพื่อตรวจสอบสปิคูล (spicule) พบว่า มีรูปร่างที่สำคัญทั้งหมด 4 แบบ ได้แก่ สปิคูลแบบแท่ง (rod) ขนาด 130-600 ไมครอน พบในเนื้อเยื่อหนวด สปิคูลแบบโต๊ะ (table) ขนาด 65-70 ไมครอน สปิคูลแบบแผ่นกระดุม (button) ขนาด 39-90 ไมครอน และสปิคูลแผ่นรูพรุน (perforate plate) ขนาด 45-123 ไมครอน พบในเนื้อเยื่อผนังลำตัว

การพบปลิงขาวครั้งนี้ เป็นการพบการแพร่กระจายแห่งใหม่และเป็นการพบปลิงขาว *Holothuria (Metriatyla) scabra* ครั้งแรกในพื้นที่หมู่เกาะมัน จ. ระยอง

เอกสารอ้างอิง

อารมณ มุจรินทร์, 2545. ปลิงทะเลบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก. วิทยานิพนธ์ภาควิชาวิทยาศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา, 242 หน้า.
Putchakam, S. and P. Sonchaeng. 2004. Echinoderm Fauna of Thailand : History and Inventory Reviews. *ScienceAsia* 30: 417-428.

พบ ประทัดน้อยญาติ

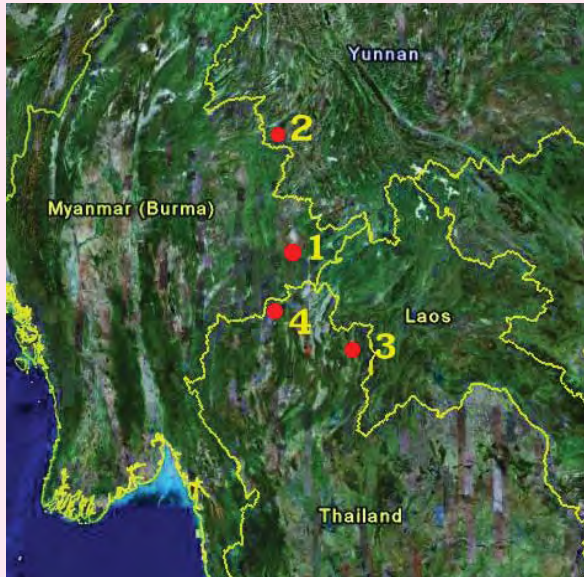
Agapetes inopinata Airy Shaw ที่ดอยผ้าห่มปก

เสฐียร ดามาพงษ์¹ และสันติ วัฒนานะ²

¹ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จ.พิษณุโลก

²สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ องค์การสวนพฤกษศาสตร์

ประทัดน้อยญาติ *Agapetes inopinata* Airy Shaw สืบค้นพบครั้งแรก เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2472 ที่เมือง Loimwe รัฐฉาน ประเทศพม่า (ตัวอย่างหมายเลข F. Kingdon Ward 8788, Herb. Chicago Mus., dupl. in Herb. Stockholm) และได้รายงานเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ (new species) ใน *Kew Bulletin* ฉบับที่ 14 เมื่อปี พ.ศ. 2503 (Shaw, 1960) จากนั้นเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2479 ได้มีการสำรวจพบอีกแห่งหนึ่งที่เมือง Cangyuan ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน (ตัวอย่างหมายเลข C.W. Wang 73251, HP, Herb. Inst. Bot., Acad. Sin., Beijing.) โดย Fang & Pan (1981) ได้รายงานเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ในชื่อว่า *Vaccinium glandulosissimum* C.Y.Wu ex W.P.Fang & Z.H.Pan ในวารสาร *Acta Phytotaxonomic Sinica* 19(1) ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 ได้เปลี่ยนมาใช้ชื่อ *Agapetes glandulosissimum* (C.Y.Wu ex W.P.Fang & Z.H.Pan) S.H. Huang โดยมีชื่อพื้นเมืองในภาษาจีนว่า cang yuan shu lu bo ซึ่งเป็นชื่อที่เรียกตามสถานที่ค้นพบนั่นเอง โดยทั้งสองชื่อที่ตั้งขึ้นภายหลังนั้นเป็นชื่อพ้อง (synonym)

สำหรับประเทศไทยมีการสำรวจพบครั้งแรกที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา จ. น่าน (ตัวอย่างหมายเลข Watthana & Suksathan 214, QBG, Herb. Queen Sirikit Botanic Garden, Chiang Mai) และได้ตีพิมพ์เป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ของประเทศไทย (new record) ในวารสาร *Thai Forest Bulletin (Botany)* ฉบับที่ 27 เมื่อปี พ.ศ. 2542 (Watthana and Trisonthi, 1999)

จากการสำรวจพรรณไม้บริเวณดอยผ้าห่มปก จ. เชียงใหม่ โดยนายเสฐียร ดามาพงษ์ และ ดร. เชิดศักดิ์ ทัพไพฑูรย์

แผนที่การกระจายของประทัดน้อยญาติ 1) แหล่งพบครั้งแรกที่เมือง Loimwe รัฐฉาน ประเทศพม่า 2) เมือง Cangyuan มณฑลยูนนาน ประเทศจีน 3) อุทยานแห่งชาติดอยภูคา จ. น่าน 4) ดอยผ้าห่มปก จ. เชียงใหม่ (ที่มา: ดัดแปลงจาก Watthana & Trisonthi (1999) โดยเปลี่ยนจาก Tsang-Yuan เป็น Cangyuan ตาม Fang & Pan, 1981)

จากมหาวิทยาลัยนครสวรรค์ ในระหว่างวันที่ 11-14 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากโครงการ BRT พบประทัดน้อยภูคา มีลักษณะเป็นไม้พุ่มอิงอาศัยเกาะอยู่บนต้นก่อ (*Castanopsis* sp.) ที่ลุ่มลง บริเวณป่าดิบเขาต่ำ ที่ระดับความสูง 1,769 ม. (ตัวอย่างหมายเลข S. Damapong 162, PNU, Herb. Dept. Biology, Naresuan University, Phitsanulok) **การสำรวจพบประทัดน้อยภูคา ที่ดอยผ้าห่มปกในครั้งนี้ จึงเป็นการสำรวจพบ แหล่งกระจายพันธุ์เป็นแหล่งที่ 4 ของโลก และแหล่งที่ 2 ของประเทศไทย**

สำหรับพืชสกุล *Agapetes* D.Don ex G. Don นั้น ทั่วโลกมีอยู่ประมาณ 80 ชนิด กระจายพันธุ์จากทางตะวันออกของเทือกเขาหิมาลัยตลอดจนถึงเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ (Fang & Stevens, 2005) ในประเทศไทย พบประมาณ 11 ชนิด (สันติ, 2543; Pooma *et al.*, 2005; Santisuk *et al.*, 2006) เป็นพืชถิ่นเดียวของไทย (endemic) 2 ชนิด คือ เหง้าน้ำทิพย์ (*Agapetes saxicola* Craib) พบที่ภูเมี่ยง จ.พิษณุโลก ภูหลวง และภูกระดึง จ. เลย และประทัดสุเทพ (*Agapetes thailandica* S.Watthana) พบที่ดอยอินทนนท์ ดอยเชียงดาว และดอยสุเทพ จ. เชียงใหม่ พืชในสกุลนี้ทุกชนิดเป็นพืชที่ถูกคุกคาม (Pooma *et al.*, 2005) เนื่องจากมีสรรพคุณทางยา พบว่า ทั้งชาวเขาและชาวบ้านนิยมใช้ส่วนโคนของลำต้นมาฝานเป็นแผ่นบาง ๆ แล้วนำมาดองเหล้าขาวดื่มบำรุงกำลังกันอย่างแพร่หลาย หากไม่มีวิธีการจัดการที่เหมาะสมพืชในสกุลนี้หลายชนิดอาจสูญพันธุ์ได้ในที่สุด

หมายเหตุ ผู้เขียนพบการสะกดชื่อระบุชนิด (specific epithet) ในเอกสารอ้างอิงหลายเล่มแตกต่างกัน มีทั้ง *inopinata* และ *inopinata* จึงได้สืบค้นเอกสารที่ได้บรรยายลักษณะครั้งแรกพบว่า ชื่อ วิทยาศาสตร์ที่สะกดถูกต้อง คือ *Agapetes inopinata* Airy Shaw

ข้อดอของประทัดน้อยภูคา

ภาพโดย เสฐียร ดามาพงษ์

เอกสารอ้างอิง

- สันติ วัฒฐานะ. 2543. การศึกษาอนุกรมวิธานของพืชสกุลสะเลาะลมและสกุลช่อไม้กุย วงศ์กุหลาบพันธุ์ในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัย สาขาชีววิทยา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Airy Shaw, H. K. 1960. Studies in the Ericales: XIII. *Kew Bulletin*. 14: 229-230.
- Fang, R. Z. and P. F. Stevens. 2005. *Agapetes* D.Don ex G. Don . In: Yi, W.Z. & Raven, P. H. (eds), *Flora of China* .14: 514.
- Fang, W. P. and Z. H. Pan. 1981. New species of *Vaccinium* from China. *Acta Phytotaxonomica Sinica*. 19(1): 109-110.
- Pooma, R., S. Suddee, V. Chamchumroon, N. Koonkhunthod, K. Phattahirankanak, S. Sirimongkol and M. Poopath. 2005. A Preliminary Check-list of Threatened Plants in Thailand. Forest Herbarium, Thailand, 193 pp.
- Santisuk, T., K. Chayamarit, R. Pooma and S. Suddee. 2006. Thailand Red Data: Plants. Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. Bangkok, 219 pp.
- Watthana, S. and C. Trisonthi. 1999. *Agapetes inopinata* Airy Shaw, a New Record for Thailand. *Thai Forest Bulltin*. 27: 19-23.

พบ พุดใต้ ที่เขาหินปูน ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

สวนพฤกษศาสตร์ภาคตะวันออก (เขาหินซ้อน)

สำนักหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

พุดใต้ *Tabernaemontana macrocarpa* Jack จัดอยู่ในวงศ์ Apocynaceae เป็นพรรณไม้หายากของโลก (Suntisuk *et al.*, 2006) มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย และบรูไน ประเทศไทยพบเฉพาะทางภาคใต้ (Middleton, 1999; Pooma, 2005) จากการที่ “พุดใต้” เป็นพรรณไม้หายากจึงมีตัวอย่างอ้างอิงของพุดใต้ในหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (BKF) เพียง 2 ตัวอย่าง และมีลักษณะไม่สมบูรณ์

จากการสำรวจของคณะผู้วิจัยโครงการความหลากหลายของพรรณไม้เขาหินปูนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากโครงการ BRT พบบพุดใต้ที่เขาเลื่อมและเขาตวงอีก อ. คลองหาด จ. สระแก้ว ขึ้นเป็นหย่อมขนาดเล็ก ในที่โล่ง บนเขาหินปูนชายแดนไทย-กัมพูชา นอกจากนี้ เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2550 คณะนักวิจัยจากสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.) ยังพบบพุดใต้บริเวณเขาหินปูน บ้านปวนพุก กิ่ง อ. หนองหิน จ. เลย

ลักษณะของผลพุดใต้ ถ่ายจากเขาหินปูนในท้องที่ จ. สระแก้ว เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2549

ภาพโดย พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

ที่ระดับความสูงประมาณ 400 ม.
พิกัด UTM (Indian 1975) โดยประมาณ
X:795703 Y:1889532 อีกด้วย
(สุรชิต, การติดต่อส่วนบุคคล)

การค้นพบครั้งนี้ถือว่าเป็นการค้นพบเขตการกระจายใหม่ของ **“พุตไต้”** ในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอีก 2 เขต คือ ภาคตะวันออกเฉียงใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และยังพบว่า **“พุตไต้”** ที่พบใน 2 เขตการกระจายพันธุ์นี้เป็นไม้พุ่มถึงไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 2-5 ม. ขึ้นในระดับ

ความสูง 150-400 ม. จากระดับทะเล และพบว่า ดอกบานทั้งวัน ซึ่งแตกต่างกับข้อมูลของ Middleton (1999) ที่รายงานว่า **“พุตไต้”** เป็นไม้ต้น สูงถึง 15 ม. ขึ้นในระดับความสูง 100 ม. จากระดับทะเล และดอกบานในเวลากลางคืน

ลักษณะใบและดอกของพุตไต้ที่พบบริเวณเขาหินปูน จ. เลย
ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

ลักษณะของดอกพุตไต้ ถ่ายจาก จ. เลย เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2550 ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

เอกสารอ้างอิง

- Middleton, D. J. 1999. *Tabernaemontana*, pp. 27-36. In T. Santisuk and K. Larsen, eds. *Flora of Thailand*. Vol. 7(1).
Pooma, R., ed. 2005. A Preliminary Check-list of Threatened Plants in Thailand. The Forest Herbarium, National Park,
Wildlife and Plant Conservation Department, Bangkok.
Santisuk, T., K. Chayamarit, R. Pooma and S. Suddee. 2006. Thailand Red Data: Plants. Office of Natural Resources
and Environmental Policy and Planning. Bangkok, 219 pp.

พบ สิริธรวัลลี ที่จังหวัดมุกดาหาร

ภาณุมาศ จันทร์สุวรรณ์

พิพิธภัณฑธรรมชาติวิทยา

องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติ

สิริธรวัลลี เป็นไม้เถาเนื้อแข็ง อยู่ในวงศ์ LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Bauhinia sirindhorniae* K. & S.S. Larsen เป็นชื่อที่กรมป่าไม้ขอพระราชทาน พระราชทานุญาต ใช้พระนามาภิไธยของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มาตั้งเป็นชื่อ ชนิดของพืชชนิดนี้ เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงสนพระทัยและให้การสนับสนุนงานทางพฤกษศาสตร์ (ฝ่ายวิชาการ อพ.สธ., 2551)

นักพฤกษศาสตร์หลาย ๆ ท่าน ได้รายงานไว้ว่า สิริธรวัลลีเป็นพืชหายาก พบเฉพาะทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน บริเวณ จ. หนองคาย นครพนม และสกลนคร ขึ้นทั่วไปตามชายป่า ดิบแล้งและที่โล่ง ระดับความสูง 150-200 ม. จากระดับทะเล (Santisuk *et al.*, 2006)

เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550 ที่ผ่านมา ผู้เขียนได้เดินทางไปยัง จ. มุกดาหาร จึงถือโอกาส แวะไปเที่ยวชมธารน้ำตกศักดิ์สิทธิ์ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ผังทางด้าน บ. แก่งช้างเนียม อ. คำชะอี จ. มุกดาหาร ระหว่างทางเข้าสู่ บ. แก่งช้างเนียม มีสภาพเป็นไร่สวนยางพาราสลับกับพื้นที่รกร้างและ ป่าเต็งรัง ผู้เขียนพบต้นสิริธรวัลลี ขึ้นตามพื้นที่โล่งตลอดทั้งสองข้างทาง **จึงขอรายงานผลการ กระจายแห่งใหม่ของพืชชนิดนี้ว่า พบที่ จ. มุกดาหาร อีกแห่งหนึ่ง**

ลักษณะใบและดอก (ซ้าย) และผล (ขวา) ของสิริธรวัลลี ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

เอกสารอ้างอิง

ฝ่ายวิชาการ อพ.สธ. 2551. สิริธรวัลลี. สำนักงานโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. สืบค้นข้อมูลจาก http://www.plantgenetic-rspg.org/hrs_flower/hrs_flowers2.htm เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2551.

Santisuk, T., K. Chayamarit, R. Pooma and S. Suddee. 2006. Thailand Red Data: Plants. Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. Bangkok, 219 pp.

บันทึกของ จำปีช้าง

พรรณไม้ถิ่นเดียวของไทยชนิดใหม่ของโลก

ปิยะ เฉลิมกลิ่น พชรินทร์ เก่งกาจ จิรพันธ์ ศรีทองกุล และอนันต์ พิริยะภัทรกิจ

ฝ่ายเทคโนโลยีการเกษตร

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

หลายคนอาจสงสัยและอยากถามว่า ทำไมจำปีชนิดนี้ จึงมีชื่อว่า **“จำปีช้าง”** คำตอบก็คือ มีผลขนาดใหญ่ที่สุด (ในโลก) ในจำพวกจำปีจำปาด้วยกัน ผลมีลักษณะกลมรี ยาว 5-7.5 ซม. และหากกล่าวว่า **“จำปีช้างนี้เป็นจำปีชนิดใหม่ของโลก”** ก็นับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ แต่กว่าจะมาเป็น **“จำปีชนิดใหม่”** มีความเป็นมาอย่างไร เป็นเรื่องน่ารู้ เราลองมาติดตามบันทึกของจำปีช้างกันดีกว่า

จำปีที่เรารู้จักกัน เป็นพรรณไม้ที่อยู่ในวงศ์ Magnoliaceae หรือที่เรียกว่า ไม้วงศ์จำปา เคยจัดอยู่ในสกุล (Genus) *Michelia* โดย Dandy มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2543 ได้มีการยุบเป็นสกุลย่อย รวมเข้าไปไว้ในสกุล *Magnolia* (Figlar, 2000) โดยมีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากสกุลย่อยอื่น ๆ คือ ออกดอกที่ซอกใบ จากข้อกำหนดในการเรียกชื่อ ระบุว่า **“จำปีมีดอกสีขาว ส่วนจำปามีดอกสีเหลืองหรือสีอื่น ๆ”**

พรรณไม้ที่อยู่ในวงศ์ Magnoliaceae มีอยู่ทั่วโลก 220 ชนิด (Frodin and Govaerts, 1996) มีอยู่ในประเทศไทยประมาณ 20 ชนิด เช่น จำปา จำปีป่า ทั้งเก มณฑาดอย มณฑาป่า มณฑาภู แก้วมหาวัน ฯลฯ เป็นพรรณไม้พื้นเมืองที่ขึ้นกระจายอยู่ทั่วประเทศ ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่ในป่าที่มีความชื้นสูง และอยู่ในพื้นที่ระดับสูงที่เรียกว่า ป่าดิบเขา มีเพียงชนิดเดียวของไทยและของโลกที่สามารถขึ้นอยู่ในพื้นที่น้ำแช้ง คือ **“จำปีสิรินธร”** ซึ่งมีการประกาศการค้นพบไปในปี พ.ศ. 2543 หลังจากนั้นก็มีการประกาศการค้นพบจำปีชนิดใหม่ของโลกอีกครั้งในปี พ.ศ. 2545 คือ **“จำปีศรีเมืองไทย”** (ปิยะ, 2545)

ในการเก็บตัวอย่างจำปีของ ศาสตราจารย์ ดร. เต็ม สมิตินันท์ เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2533 จาก อ. แม่แตง จ. เชียงใหม่ ที่ระดับความสูง 1,200 ม. แล้วนำตัวอย่างแห้งมาเก็บไว้ในหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (BKF) ได้จำแนกชื่อว่า *Michelia tignifera* ต่อมาชื่อระบุชนิด *tignifera* มีผลขนาดใหญ่อันเป็นที่มาของชื่อ **“จำปีช้าง”**
ภาพโดย ปิยะ เฉลิมกลิ่น

ถูกยุบเป็นชื่อพ้องของชื่อระบุนิด *lacei* เนื่องจากเป็นชื่อที่ตั้งขึ้นภายหลัง และหลังจากปี พ.ศ. 2543 เมื่อมีการยุบสกุล *Michelia* เข้าไปไว้ในสกุล *Magnolia* จำป๋ชนิดนี้จึงได้ชื่อว่า *Magnolia lacei* (W.W.Sm.) Figlar

จากการสำรวจพันธุ์กรรมพืชในวงศ์ไม้จำปาทั่วประเทศของผู้เขียน ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากโครงการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เก็บตัวอย่างในปี พ.ศ. 2541 ที่เป็นกิ่งยอด ใบ ดอก ผล และเมล็ดของจำป๋ช้างจากต้นเดิมที่ศาสตราจารย์ ดร. เต็ม สมิตินันท์ เคยเก็บในปี พ.ศ. 2533 มาตรวจสอบอย่างละเอียด และเมื่อนำไปเทียบกับตัวอย่างต้นแบบ (holotype) ของ *Magnolia lacei* (W.W.Sm.) Figlar ที่อยู่ในหอพรรณไม้ของประเทศไทย พบว่า เป็นคนละชนิดกัน เนื่องจากมีความแตกต่างกันหลายประการ และเมื่อได้ตรวจสอบซ้ำโดย Dr. Hans P. Nootboom นักพฤกษศาสตร์แห่งหอพรรณไม้ไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ จึงได้ร่วมมือกันตั้งชื่อเป็นชนิดใหม่ของโลก มีชื่อว่า *Magnolia citrata* Noot. & Chalermglin ตีพิมพ์รายงานการตั้งชื่อในวารสาร *BLUMEA* ฉบับที่ 52 หน้า 559-562 เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2550 ชื่อระบุนิด *citrata* ตั้งขึ้นเนื่องจากเยื่อหุ้มเมล็ดมีกลิ่นเหมือนตะไคร้รุนแรงมาก (Chalermglin & Nootboom, 2007)

ลักษณะของจำป๋ช้างเป็นไม้ต้นขนาดใหญ่ สูง 20-35 ม. เปลือกลำต้นหนาและมีกลิ่นฉุน ใบเดี่ยวเรียงเวียนรอบกิ่ง รูปรีจนถึงเกือบกลม แผ่นใบหนาและเหนียว กว้าง 12-18 ซม. ยาว 20-25 ซม.

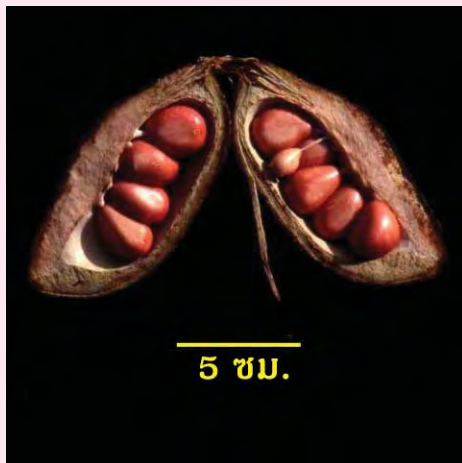

ลักษณะดอกของจำป๋ช้าง ภาพโดย ปิยะ เฉลิมกลิ่น

มีใบเกล็ดหุ้มยอดอ่อนแต่ไม่มีรอยแผลบนก้านใบ ดอกเดี่ยว ออกที่ซอกใบ กลีบดอกมี 9-12 กลีบ ผลกลุ่มมีผลย่อย 2-8 ผล ผลกลมรียาว 5-7.5 ซม. เปลือกผลหนามากและมีช่องหายใจเป็นจุดนูนเด่น สีขาวกระจายทั่วผล

ลักษณะเด่นของจำปีช้างที่สังเกตได้ง่าย คือ มีใบรูปร่างค่อนข้างกลม ใบใหญ่และหนาคล้าย ใบสะท่อน มีผลขนาดใหญ่ที่สุดในพวกจำปีจำปา และเยื่อหุ้มเมล็ดสีแดง มีกลิ่นคล้ายตะไคร้แต่ กลิ่นรุนแรงมาก

ลักษณะดอกบาน (ซ้าย) และเมล็ด (ขวา) ของจำปีช้าง ภาพโดย ปิยะ เฉลิมกลิ่น

มีสถานภาพของจำปีช้างในถิ่นกำเนิด จัดเป็นพรรณไม้ที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ เป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของไทย มีต้นแม่พันธุ์เหลืออยู่ในถิ่นกำเนิดเพียงไม่กี่ต้น มีกระจายพันธุ์อยู่เฉพาะบนยอดเขาสูงมากกว่า 1,200 ม. ใน จ. เชียงใหม่ เลย และน่าน

การขยายพันธุ์จำปีช้างโดยวิธีการเพาะเมล็ดทำได้ยากมาก เนื่องจากเมล็ดมีเปอร์เซ็นต์การงอกต่ำมาก ต่ำกว่า 5 เปอร์เซ็นต์ วิธีการขยายพันธุ์ที่ได้ผลดี คือ การทาบกิ่ง โดยใช้จำปาเป็นต้นตอ ถึงแม้ว่าจำปีช้างจะมีถิ่นกำเนิดอยู่บนภูเขาสูง มีลมพัดแรง และมีอากาศหนาวเย็นตลอดปี แต่เมื่อขยายพันธุ์และนำมาทดลองปลูกแล้ว พบว่า สามารถปลูกให้เจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ทั่วประเทศ รวมทั้งตามพื้นที่ราบในภาคกลางที่ไม่มีน้ำขังและ

เอกสารอ้างอิง

ปิยะ เฉลิมกลิ่น, 2545. แมกโนเลียเมืองไทย. กรุงเทพฯ. บ้านและสวน. 188 น.

Chalermglin, P. and H. P. Nooteboom. 2007. A new species of and a new combination in Magnolia (Magnoliaceae). *Blumea*. 52:559-562.

Figlar, R.B. 2000. Proleptic branch initiation in Michelia and Magnolia subgenus Yulania provides basis for combinations in subfamily Magnolioideae. in *Proceedings of the International Symposium on the Family Magnoliaceae*. pp. 14-25. Science Press. Beijing, China.

Frodin, D. G. and Govaerts, R. 1996. World Checklist and Bibliography of Magnoliaceae. Royal Botanic Kew. 72 p.

เทคนิคธรรมชาติ

มาแยกเพศแมลงปอกันดีกว่า

หนพภูล มากบุญ

นักนิเวศวิทยาอิสระ ประจำ www.siamensis.org

ไม่ว่าคุณจะเป็นเหมือนผมหรือไม่ ในช่วงแรกที่สนใจแมลงปอนั้น ผมรู้สึกทึ่งกับภาพถ่ายแมลงปอที่บอกเพศมาเสร็จสรรพมากครับ ตอนนั้นผมพยายามมองที่รูปเพื่อหาจุดที่ใช้จำแนกเพศแต่ก็หาไม่เจอ ตอนหลังจึงรู้ว่าการจำแนกเพศแมลงปอนั้นไม่ใช่วิธีที่ย่งยากหรือสลับซับซ้อนอะไรเลย ครับ แล้วคุณคิดว่าเราจะรู้เพศแมลงปอจากอะไรครับ?

หลายคนอาจจะตอบออกมา (ในใจ) ว่า "สีสัน" คำตอบนี้ก็ถือว่าถูก แต่มันไม่สามารถใช้กับแมลงปอทุกชนิดและทุกวัยได้ครับ ปกติแล้วแมลงปอตัวผู้และตัวเมียที่โตเต็มที่แล้วจะมีสีสันที่แตกต่างกัน แต่สำหรับตัวผู้ที่เพิ่งออกจากคราบหรือยังโตไม่เต็มที่ (teneral) นั้น สีสันจะซีดจางเหมือนกับตัวเมียเต็มวัยครับ นอกจากนี้สีสันของแมลงปอโดยเฉพาะตัวผู้ยังเปลี่ยนแปลงไปตามอายุอีกด้วยครับ นี่อาจจะทำให้คุณสับสนและอาจจะคิดเลยเถิดไปว่าเป็นคนละชนิดก็ได้นะครับ แล้วจะต้องดูตรงไหนล่ะ?

สีสันก็ไม่สามารถจำแนกเพศแมลงปอได้เสมอไป เช่น แมลงปอเข้มน้ำตกกระ (Libellago lineata lineata) แม้ว่าตัวผู้ (ซ้าย) และตัวเมีย (ขวา) ที่โตเต็มที่ จะแตกต่างกันอย่างเด่นชัด แต่ตัวผู้ที่ยังโตไม่เต็มที่ (กลาง) จะมีสีสันคล้ายกับตัวเมียมาก ดังนั้นการใช้สีสันจำแนกเพศแมลงปออาจทำให้สับสนได้ ภาพโดย หนพภูล มากบุญ

ในขั้นต้น ผมจะใช้รูปภาพของแมลงปอแต่ละเพศจากสองกลุ่ม (ที่พบได้ง่าย) คือ กลุ่มแมลงปอ (dragonfly) และกลุ่มแมลงปอเข้มน้ำตกกระ (damselfly) ได้แก่ แมลงปอบ้านผู้ปักเปื้อนส้ม (Brachythemis contaminata) และแมลงปอเข้มน้ำดำ (Onychargia atrocyana) ตามลำดับ เพื่อให้เห็นความแตกต่างของแมลงปอทั้งสองกลุ่มนี้ครับ

จุดสังเกตว่าแมลงปอที่คุณจ้องมองอยู่นั้นเป็นเพศใดมีอยู่ด้วยกัน 2 ตำแหน่งคือ

แมลงปอ (ซ้าย) และแมลงปอเข็ม (ขวา) มีรูเปิดถ่ายน้ำเชื้อของตัวผู้ ใต้ปล้องท้องปล้องที่ 2 (ล่าง) เห็นได้อย่างชัดเจนจากด้านข้าง ส่วนตัวเมียไม่มี ทำให้ท้องแบนราบ ภาพโดย นพปฏล มากบุญ

1) ปล้องท้องปล้องที่สอง ด้านใต้ปล้องท้องปล้องที่สอง ทั้งกลุ่มแมลงปอและแมลงปอเข็ม มีรูเปิดถ่ายน้ำเชื้อ (secondary genitalia) ซึ่งเราจะเห็นเหมือนกับหัวเข็มหมุดครึ่ง ส่วนประกอบของโครงสร้างนี้จะมีเฉพาะกับชนิดของแมลงปอหนึ่ง ๆ ซึ่งสามารถใช้ในการจำแนกชนิดได้ด้วย ในตัวเมียจะไม่มี ทำให้อันใต้ท้องเรียบเนียน ซึ่งมองเห็นได้ชัดจากทางด้านข้างครับ

2) รางค์ปลายท้อง ตัวผู้มีรางค์ปลายท้องอยู่ติดกัน จนดูเหมือนเป็นสามเหลี่ยม รางค์นี้มีส่วนช่วยในการล็อกส่วนบนของหัวหรือคอ (ตรงบริเวณที่เรียกว่า mesostigmal plate) ในตัวเมีย เรียกได้ว่า ไม่ยอมให้แมลงปอสาวหนีไปไหนเลยครับ ในแมลงปอเข็ม รางค์ปลายท้องของตัวผู้มักยาวกว่าตัวเมีย และโค้งงอเข้าหากันเหมือนตะขอ ส่วนตัวเมีย รางค์นี้จะอยู่ห่างกัน มีขนาดเล็กกว่าตัวผู้และมักมีรูปร่างเหมือนกรวยหรือใบไม้ครับ

แมลงปอตัวผู้มีรางค์ปลายท้องอยู่ติดกันจนดูเหมือนสามเหลี่ยม (ซ้ายล่าง) ส่วนแมลงปอเข็ม รางค์ปลายท้องของตัวผู้มักยาวกว่าตัวเมียและโค้งเข้าหากัน (ขวาล่าง) ภาพโดย นพปฏล มากบุญ

แมลงปอเข็มตัวเมียมีปลายปล้องท้องที่พองป่อง ภาพโดย นพปฏล มากบุญ

ในแมลงปอเข้มนั้นบางครั้งการสังเกตรางค์ปลายท้องอาจเป็นเรื่องยากเพราะมีขนาดเล็ก แต่แมลงปอเข็มตัวเมียทุกชนิด (และแมลงปอบางชนิด) มีอวัยวะสำหรับวางไข่ (ovipositor) บริเวณส่วนปลายปล้องท้อง (ปล้องที่ 8 และ 9) ทำให้ส่วนปลายท้องพองป่อง แต่ตัวผู้ไม่มีจึงไม่พองหรือพองออกเล็กน้อย

หวังว่าเทคนิคเล็กๆ น้อยๆ นี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ชื่นชอบหรือพบเจอ แมลงปอในธรรมชาติต่อไปครับ ขอให้สนุกกับการดูแมลงปอครับ

ดักหนูอย่างไรไม่ให้บาดเจ็บ

เอียรศิริ มูลจันทร์

ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

วิธีการจับหนูสำหรับการศึกษาความหลากหลายชนิดที่เป็นที่นิยมกัน ก็คือ การใช้กรงดักหนู เพราะเป็นวิธีที่ไม่ทำให้หนูตาย อย่างไรก็ตาม กรงดักหนูที่มักใช้ในประเทศไทย มี 3 แบบใหญ่ ๆ คือ กรงดักหนูที่ซื้อขายตามท้องตลาดทั่วไป กรงดักหนูที่สั่งทำขึ้น และกรงดักหนูแบบพับได้ หรือ Sherman trap กรงดักหนูแต่ละแบบ ก่อให้เกิดการบาดเจ็บ หรือก่อให้เกิดอันตรายแก่หนูในกรงดักดังนี้

1) กรงที่ซื้อขายตามท้องตลาดทั่วไปและกรงที่สั่งทำขึ้น มักมีฝาปิดกรงที่ปิดสนิท มีสปริงซึ่งระหว่างฝาปิดกับตัวกรงด้านบน ทำให้สปริงไม่แนบกับผนังกรง เมื่อหนูเข้าไปในกรงมักมีอาการเครียดและเดินวนไปมาตลอดเวลา หนูที่มีหางยาวในสกุลหนูหาย (Leopoldamys) มักปีนป่ายวนรอบสปริงทำให้หางมันติดอยู่กับสปริง บางครั้งหนูกระชากหางอย่างแรงทำให้หนังหุ้มหางติดอยู่กับสปริงเหลือแต่หางที่เปลือยเปล่า จึงมีโอกาสติดเชื้อได้ง่าย นอกจากนี้ ฝากรงที่ปิดกระแทกลงมาขณะที่หนูเข้าไปในกรงแต่หางหนูยังอยู่ด้านนอก ทำให้หนูหางขาด บางครั้งหนูกระชากหางจนหนังหุ้มหางหลุด นอกจากนี้ลวดเกี่ยวเหยื่อยังมีความคม หนูขนาดใหญ่ที่ขยับตัวไปมาในกรงลำบาก มักถูกลวดเกี่ยวบริเวณท้องทำให้เกิดแผลขนาดใหญ่ได้

กับดักหนูที่สั่งทำขึ้น แต่บริเวณฝาปิดแนบสนิทกับตัวกรง เมื่อหนูเข้าไปในกับดักอาจถูกฝาปิดตีจนหางขาดได้ (ซ้าย) กับดักแบบพับเก็บได้มีผนังทุกด้านหนาทึบ การกระบายอากาศไม่ดีอาจทำให้หนูเหนื่อยล้มผิดปกติ (ขวา)

ภาพโดย สุรชิตแวงโสธรณ์

2) กรงแบบพับได้ เป็นกรงอลูมิเนียมขนาดเล็กที่มีฝาปิดมิดทุกด้าน ไม่สามารถมองเห็นหนูที่ติดอยู่ภายในกรงได้ ทำให้การระบายอากาศไม่ดี ถ้าเก็บกรงช้า และหนูติดอยู่ในกรงเป็นเวลานาน หรือมีแดดจัดอาจทำให้หนูตายได้ กับดักหนูแบบพับเก็บได้ เมื่อพับแล้วทำให้ประหยัลดพื้นที่จัดเก็บ จึงสามารถพกติดตัวไปได้จำนวนมาก โดยเฉพาะการดักหนูในพื้นที่ห่างไกล จึงเป็นการเพิ่มโอกาสในการจับหนูมากขึ้น

ภาพโดย สุรัชิตแวงโสธรณ์

แนวทางแก้ไข

1) กรงที่ซื้อขายตามท้องตลาดทั่วไปและกรงที่สั่งทำขึ้น ให้ย้ายสปริงมาเกี่ยวฝาปิดให้ชิดขอบและด้านข้างกรง โดยให้สปริงแนบกับผนังกรงให้มากที่สุด หนูไม่สามารถมุดเข้าไปได้ ส่วนฝากรงที่ปิดสนิทเวลาดักหนูให้หนักๆ ไม่เล็ก ๆ ยาวประมาณ 1 คืบ ที่แข็งแรง ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางไม่เกิน 1 ซม. วางไว้ตรงปากกรงป้องกันฝาปิดกรงตีกระทบหางหนูโดยตรง ส่วนปลายลวดที่เกี่ยวข้องต้องใช้ตะไบลบให้มนโค้ง กรณีของกรงที่สั่งทำนั้น ต้องให้ผู้รับจ้างเว้นช่องว่างของฝาปิดกับปากกรงประมาณ 1 ซม. ติดตั้งสปริงให้แนบผนังกรง และลบปลายลวดเกี่ยวเหยื่อ ให้มนโค้ง เช่นกัน

กรงที่ฝาปิดชิดกับตัวกรง ต้องใช้กาวที่ปากกรง เพื่อป้องกันฝาปิดกรงกระแทกหางหนูโดยตรง และย้ายสปริงให้มาชิดกับผนังกรง ภาพโดย สุรัชิตแวงโสธรณ์

คำนึง อย่างไรก็ตามอาจมีความจำเป็นในการสำรวจ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดอื่นที่อาจหากินกลางวัน ต้องทำการตรวจสอบกรงอย่างน้อย 2 ครั้งต่อวัน ในตอนเช้าและเย็น เพื่อป้องกันสัตว์ติดอยู่ในกรงนานเกินไปจนได้รับอันตราย

2) กรงแบบพับเก็บได้ ต้องมีการเจาะรูระบายอากาศด้านข้างและด้านบนของกรง พร้อมทั้ง ต้องลบคมที่เกิดจากการเจาะให้เรียบร้อยเพื่อป้องกันการกรงบาดผิวหนัง

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว หนทางหนึ่งที่จะช่วยลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น คือ การตรวจสอบกรงที่ดักตั้งแต่เช้ามืด เนื่องจากอากาศไม่ร้อนและลดความเครียดของสัตว์ (Species Inventory Unit, 1998) แล้วปิดกรงไว้ในตอนกลางวัน และเปิดกรงอีกครั้งตอนเย็น เพื่อป้องกันสัตว์ติดค้างไว้

เอกสารอ้างอิง

Species Inventory Unit, 1998. Inventory Methods for Small Mammals: Shrews, Voles, Mice & Rats. Ministry of Environment, Lands & Parks. Canada. <http://www.for.gov.bc.ca/ric>.

คอลัมน์ ลำเนา-พนาจร

เดินป่าตามหามาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

...โดย มะฟ้า ห้าก้า

ขอถือโอกาสสวัสดิ์ปีใหม่ฝรั่ง พ.ศ. 2551 กับท่านผู้อ่านครับ ฟังผ่านการเฉลิมฉลองปีใหม่ไปสด ๆ ร้อน ๆ เวลาที่รีไทร์เข้าเดือนที่สองที่สามอย่างไม่ทันได้ตั้งเนื้อตั้งตัว เผลออีกนิดเดียวก็จะเข้าเดือนเมษาฯ ปีใหม่ไทยอีกซะแล้ว

อากาศเช้าวันสุดท้ายของเดือนกุมภาพันธ์ป้อธิกมาศ วันนั้นนอกจากที่ยังไม่มีที่ท่าว่าจะเข้าฤดูร้อน แถมมีฝนตกตลอดอาทิตย์ อากาศเย็นที่สบายนานอนอย่างนี้ กว่าผมจะจัดตัวเองออกจากที่นอนได้ก็พลิกหัวกลับหางอยู่หลายม้วน (โดนผีที่นอนอำ) ตื่นสายยังไม่พอกว่าจะจัดขบวนหาลูสน์ออกไปฝากบ้านพี่ได้ เวลาออกบ้านเลยเป็นเวลาวิกฤตเจ็ดโมงกับอีกห้านาที รับสภาพตัวเองล่วงหน้าว่า เลขหนึ่งอีกแล้วตุ (สแกนนิ้วเลขหนึ่งหมายถึงมาสาย) แต่เป็นอัครจริยถึงที่ทำงานตอนเจ็ดโมงครึ่งครับ

ถนนโล่งอย่างนี้แสดงว่า...ไซโย.. เดือนมีนาคมมาแล้ว เวลาปิดเทอมความดีใจของผมถูกทำให้มันใจอีกครั้งด้วยเสียงฝีเท้าเล็ก ๆ กับเสียงหัวเราะตามทางเดิน ตอนบ่ายแก่ ๆ มองลอดห้องทำงานรุ่นพี่ห้องหนึ่ง ก็อดขำไม่ได้ที่เห็นผ่านประตูกระจกมันเหมือนกับว่า พนักงานชายหญิงในห้องนั้นถูกมนต์ยอกขนาดกลายร่างเป็นพนักงานจิว นิ่งจืดจ่อเอาจริงเอจิง อย่างมุ่มมั้นราวกับกำลังทำโปรเจกต์หยุดการละลายของน้ำแข็งขั้วโลกกันเลยทีเดียว หน้าร้อนเวลาของเด็กเวลาที่ความเสถียรของจักรวาลของผู้ใหญ่เข้าสู่ภาวะถูกสั่นคลอน นึกดูสิครับ ระบุว่าว ดาวางตั้งเตบนถนน แก๊งค์จักรยานของหมู่ทโมนที่ยึดถนนในหมู่บ้าน เสียงหมาเห่าเด็ก เพลงขายไอศกรีม และอีกกว่าร้อยเสียงจากปีศาจตัวเล็กจ้อย ที่จะเสกให้ผู้ใหญ่ให้ปวดหัว หงุดหงิด และหัวเราะกว้าง... จนน่าจะจัดมีวันให้พนักงานได้ลาหยุดงานออกปราบปรามเหล่าร้ายตัวจิ๊ดในวันหยุดเทอมมั่ง ฮ่าฮ่า... (ผู้ใหญ่คนไหนไม่เคยลาพักร้อนไปใช้เวลากับอนาคตของชาติผมขอเรียกร้องให้ท่าน ลาสามครับ..)

เอาเถอะ! แม้ว่าจะไม่ได้หยุดเทอมหรือต้องไปใช้เวลากับอนาคตของชาติกับใคร แต่ปีนี้เป็นอีกปี

สำหรับผมที่จะต้องออกไปทำงานสนามเรื่องการท่องเที่ยวเดินป่าอีกครั้ง เป็นปีที่ตั้งใจไว้ว่า จะทำให้ตัวเองในปีที่แล้วได้กอดกอดยิ้มยินดีกับตัวเองในปีนี้ให้ได้

ตรวจประเมินมาตรฐานกิจกรรมเดินป่าเป็นงานที่ใคร ๆ มักจะบอกว่า ดีจัง! น่าอิจฉาจะได้ทำงาน และได้เที่ยวไปด้วย นั่นแหละครับ ทุกครั้งผมก็อดที่จะหัวเราะอย่างผิดผีใน หิ หิ เข้าใจอะไร พิทหรือปล่าว? เที่ยว หมายถึง การได้ไปเที่ยวอย่างสบายอกสบายใจ ไม่ใช่เหรอ? การที่ต้องไปคอย สังเกต ตั้งคำถาม คอยเติมข้อวิชาการทั้งแฝง ทั้งเปิดเผยกับประเด็นละเอียดอ่อน ที่มักมีแง่มุมที่แทงบรรยากาการพักผ่อนของคนอื่นอย่างเลี่ยงไม่ได้ มันไม่ใช่เรื่องที่น่าสนุกหรือครับแค่คุณอ่านปาก เรื่องโลกร้อนกับการลดการใช้ขยะสิ้นเปลืองแล้วละก็ ถึงจะใส่มุขให้โคตรฮาแต่ลองปรายตาดูความเห่เกาในหน้าของคนที่อยู่แถวนั้นดูนะครับ รับรองได้เต็มตำบรรยากาของการท่องเที่ยวที่แสนจะอึดใจเชียว นี่แค่เรื่องเดียวนะครับ แต่เรื่องที่ผมจะไปตรวจเขานี้แน่ป่ะไล่เรียงดูแล้วก็สองในสามของศีลของพระแล้วหละครับ ผมเคยพลาดทั้งได้มีโอกาสไปเที่ยวกับมนุษย์ถั่วเขียวที่ไม่ผ่าน กรรมวิธีและทั้งเป็นมนุษย์ถั่วที่เขียวปึ่เอง ทั้งที่ก็รู้อยู่ว่ามันเป็นแหล่งโปรตีนที่ดี แต่กลิ่นความเขียวชวนหน้ามืดได้ทั้งทริป

การออกทำงานอย่างนี้ เลยเป็นแค่เรื่องของความโชคตี่ที่เป็นแค่ความเหมือนกับได้เที่ยวเท่านั้นเอง พี่คนหนึ่งเวลาใครบอกว่าน่าอิจฉาที่ไร เนี่ย..จิตตันที่ อดไม่ได้ที่จะต้องยื่นอธิบาย ว่าเป็นเอ็นว่า มันจะเรียกว่าเที่ยวไม่ได้นะกะ (เสียงเงิบปริ๊ดหนอย ๆ) เพราะใจที่กับสังขารร่างกาย

ไม่ได้พร้อมเพื่อการเดินป่าเลยสักนิด (ก็คือพี่ชอบเที่ยวทะเลสำราญกะ) อิม! น่าเห็นใจที่ทริปตรวจประเมินถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขเวลาทองสองเดือนในหน้าฝน เลยต้องทะลุย ตรวจกันติดต่ोजอคิวทั้ง pre ทั้ง initial พี่ผู้จัดก็เก่งจังที่สลั่บคู่ตรวจ จัดคิวเงินยืม ได้ราวกับติดนิ้วมือ (ไม่รู้ว่แอบกรอกไทลีนอลไปก็เมิด ตัวผมยังเคยโกยเสื้อผ้าไปนั่งพับไสกระเป๋าบานแท็กซีเลย) แล้วที่ต้องไปแต่ละที่ เรียกว่าตามผ่นนักท่องเที่ยวยของจริงเลย โหน! ยอดดอย ยอดเขา ยอดภู

เดินจนน้องโป่ง เล็บถอด อันนี้พี่น่าจะสารจริง ๆ ครับ เล็บหัวแม่เท้าทั้งสองข้างของพี่หลังจากทริปภูสอยดาว เป็นสีม่วงคล้ำ น่าสยดสยอง อดรู้สึกเลอาใจ ที่เล็บตัวเองปลอดภัยในรองเท้าและความถึกของตัวเองไม่ได้ พี่อีกคนเสริมแบบบาดลึกว่า ที่สำคัญที่การทำงานนี้เป็นได้แค่เหมือนกับได้เที่ยว ก็คือ การไม่ได้ไปกับคนที่อยากจะเดินเที่ยวก้อย ร้อยแขน แหงหน้าดูดาวด้วยกัน แต่กลับกลายเป็นเอ็ง! เอ็ง! เอ็ง! พลาซซันน้ำจิ้มไปที่น้อง ๆ ที่นั่งล้อมวง แต่โงะ องศานี้มันทำมุมมาที่ผมนคนเดียวก็ไมรู้ ฮ่า ฮ่า! ทำไมอะพี่? คำตอบของพี่เป็นคำจำกัดความที่บรรจุความหมายได้อย่าง

ครบถ้วน คือ สายหน้าอย่างเหน็ดเหนื่อยก่อนที่
จะเจ็บทลายหลังพื้มพำเป็น โอ้ว! ทิชวย ว่าเหนื่อย
จับเป้ง แจบ...แจบ... แล้วเจ็บเสียวไป (ว้ยและชรา
มีจริง ฮ่า ฮ่า)

แต่มีผู้ร่วมงานของผมอีกคนที่ดูเหมือน
ว่า เขาเกิดมาเพื่อจะรอมชอมโลก เข้าใจ
เอาใจใส่ในทุกคน ยกเว้นผม ให้ความเห็นอย่าง
มีเมตตาจิตใจอย่างจริงใจกับทุกนักท่องเที่ยว
และผู้ประกอบการ ไม่ได้ชมเพื่อหวังผลให้เขาช่วยแบกเหล้าไปให้กินในอีกอย่างน้อยสี่ป่าหอกครับ
เขาเป็นอย่างนั้นจริงๆ (แต่เขามักมีปัญหาเรื่องไหลตของเหลวขึ้นเครื่อง หึหึ)

ทุกทริปหากมองลดยอดไม่ในมุมของแสงลานไฟตะเกียงส่องเนี่ย จะเห็น **“มนุษย์น้ำ”**
(เข้าได้กับทุกภาษาชะ) ที่พยักหน้าหงึกหงักกับทุกถ้อยความคำของคู่สนทนาเข้าใจในทุกข้อจำกัด
(คนอะไรเข้าใจโลกชะทุกเรื่อง) กับปีศาจคาดหวัง หน้ายังกะ **“เม่นหิน”** (ทื่อและตัวเป็นหนาม)
ที่มีโทนเสียงแบบ “เม่น” จังหวะสายหัวแบบ “เม่น” ตาทอดออกไปในความมืดกับจิตจอมบังการแบบพี
นำจะทำอย่างนั้น อย่างนี้ได้ชะพี เสียงนี้เป็นไอห้วงสุด ๆ ในที่สุด **“เม่นหิน”** อย่างผมก็ถูกภาพความจริง
ฟาดความรู้สึกสะดุดลั่นคว่ำคะมำไม่เป็นท่ากับมาตรฐานที่เป็นความวาดหวังล้วน ๆ โดย เฉพาะเรื่อง
การมีส่วนร่วมกับท้องถิ่น ประเด็นที่อ่อนไหวที่สุด ที่หวังให้ผู้ประกอบการนำท้องถิ่นเข้ามามีบทบาท
ในจัดการการท่องเที่ยว ในการเข้าถึงรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมและสมศักดิ์ศรีของ
ประชาชนเจ้าของทรัพยากร

ความจริงที่ผมต้องยอมรับว่า ไม่มีใครที่จะนำชุมชนเข้ามามีในเวทีของการตลาดได้ดีเท่า
การรับรู้ตระหนักในสิ่งที่ควรได้ของชุมชนเอง การจัดวางตัวของชุมชนว่า จะเป็นฝ่ายรุกหรือรับ
พยักหน้า หรือสายหัว กับกลุ่มทุนจากเมืองหลวง พุดให้ชัดอีกครั้งก็คือว่า ในที่สุดแล้วการมี

ส่วนร่วมของท้องถิ่นจะเป็นจริงอย่าง
ยั่งยืนได้ มันต้องมาจากท่าที ความ
พร้อมและความสามารถในการ
รับมือกับการไหลบ่าของกระแสการ
ท่องเที่ยวอย่างเข้มแข็งของชุมชน
โดยแท้ ถึงผมจะเรียกร้องให้ผู้
ประกอบการสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา
แต่ถ้าชุมชนไม่พร้อมและไม่
มีศักยภาพ มันเป็นความผิดของ
ผู้ประกอบการหรือรับน้อง?

ใช้ครับ! ความจริงที่ต้องก้มหน้ายอมรับโดยดี

แต่ผมก็ยังหวังว่าเจตนาดี จะมีส่วนในการกระตุ้นให้ผู้ประกอบการได้นำชุมชนเข้าร่วมในการท่องเที่ยวอย่างที่เป็น (ไอ้หวัง)

ในทริปที่จะมาถึงข้างหน้าเลยตั้งใจว่า หากมีตาทอดตลอดสุมทุมพุ่มไม้ในป่าลงมาที่ลานตะเกียงอีกละก็ จะได้เห็นมนุญย์น้ำ ก็ผู้ตรวจท่านนั้นนั่นแหละ กับปีศาจ **“เม่นเก็บหนาม”** ล้อมวงอยู่กับปัญหาและทางออกแก่ผู้ประกอบการอย่างประนีประนอมมากขึ้น (ถ้าจะได้เป็นถั่วที่ผ่านกรรมวิธีเหมาะสมแก่กินและย่อย) แรงบันดาลใจของผมครั้งนี้เกิดจากประโยคชวนคุย ช้างบนนั้นแหละครับ รวมกับหลาย ๆ เรื่องทั้งหลายที่กำลังตักตักใจกับการฝึกเดิน และเด็กสองคนในห้องทำงานในป่าวันนั้นนั่นเอง ความคาดหวังของผม ความจริง และแง่มุมของคนอื่น ทำให้ผมตั้งใจจะเลิก **“นั่งเม่น”** และจะเปิดประตูออกไปสู่โลกที่แตกต่างด้วยทัศนคติ (attitude) ในการมอง ในการดำรงอยู่กับมันในทางที่ที่ผ่อนคลายมากขึ้น จะได้เป็นการทำงานที่น่าอัศจรรย์ ใดๆ ที่ใคร ๆ ว่ากัน เตรียมตัวอัศจรรย์ผมได้เลยครับ ผมอาจจะไม่ทุกซั่ได้ทุกขณะจิต เหมือนที่ดิฉันท้อแท้ต่อการตายห่า แต่จะตั้งใจมากขึ้น

ครับ! ก่อนจะลากันในฉบับนี้ขอเล่าเรื่องนกให้ท่านได้อ่านพอเพลินกันนะครับ ร้างเรื่องนกมานาน เริ่มจะโดนสายตาพี่ให้ก่อน ขอตัว มีแต่เรื่องเดินดง ไม่มีเรื่องแนวชื่อ วิทยาศาสตร์ กำลังไล่หารูปนกตามรายการที่เคยถ่ายรูปได้แต่ไม่มีรูปไหนที่จะเข้าอารมณ์อย่างฤดูร้อนเลย พอตี **“พิบูลย์สัน”** เดินมาเล่าเรื่อง “นกกินปลือกเหลือง (*Nectarinia jugularis*)” ว่า นกยัดไม้แขวนเสื้อที่แขวน

ไว้นอกบ้านไปทำเป็นที่แขวนรัง และตอนนี้กำลัง ชะมัดเข้มนักพิบูลย์ (เออหนอ! มันก็ช่างปรับตัวให้อยู่กับข้อจำกัดกับชีวิตในเมืองอย่างน่าเลื่อมใส) หน้าตาคนเล่ามีความสุข เขียวครับ เลยนึกได้ว่าแว่ว ๆ ที่เห็นตอนผ่านระเบียบทางเดินตึก ตรงที่ทำงาน วว. บางเขน เป็นเจ้า “นกกินปลือกเหลือง” กำลังถักรังอยู่ในสระสนนของสถาบันฯ ของเราจ้อ ๆ นี่เอง

ไม่รู้ว่าเป็นคู่เดิมของปีที่แล้วหรือเปล่า? ถ้าใครยังพอจะจำได้ว่าในปีที่แล้ว ช่วงเดือนกันยายนที่เราเคยปิดทางเดิน ให้พ่อแม่กได้มีเวลาป้อนอาหารลูก ซึ่งสร้างรังตรงกิ่งไม้บ้านที่ยืนมาตรงทางเดิน ห่างเพียง 2 ม. แต่ปีนี้มีอีกแล้วนะครับ แต่ผมก็ย้ายจากเดิมไปด้านหลัง ใครที่เดินผ่านแถวนี้ ลองสังเกตดูนะครับ จะได้เห็นความพยายาม ความมุ่งมั่น ความรัก ที่แม้ว่า ตามความเห็นทางทฤษฎีพฤติกรรมแล้ว มันจะเป็นแค่สัญชาตญาณในการสืบทอดเผ่าพันธุ์ แต่ที่แน่ๆ ได้เห็นความน่ารักครับ อ้อ! คุณพ่อคุณแม่ที่ยังไม่ได้มีโอกาสလာสามไปสร้างชาติที่ไหน ผมขอชวนอย่างสุดพลังให้พาลูกหลานมาเกาะหน้าต่าง แอบดูคุณน้าจั่วปากยาว คุณนี้ดูนะครับ คิดว่า กว่าเล่มนี้จะอยู่ในมือของท่าน ในอีกสองสามอาทิตย์ข้างหน้าจะได้เห็นช่วงเวลา

ป้อนลูก จะได้เห็น ว่า ลูกนกปากกว้างขนาดไหน และถัดจากนั้นก็ เป็นช่วงฝึกบิน มาเอาใจช่วยภาระกิจของ “นกกินปลีอกเหลือง” คู่นี้ด้วยกันนะครับ

เจ้านกกินปลีอกเหลือง นกจิ๋ว ที่ปราดเปรียว ปรี๊ดปราด หากินได้ทั้งวัน ที่สำคัญมันเป็นนกที่สร้างสีสันให้กับชีวิตเมืองได้เป็นอย่างดี ว่าไหมครับ?

นกกินปลีอกเหลือง หรือ Olive-backed sunbird ชื่อนี้มีที่มาที่ไป ทำไมชื่อกินปลี? ทำไมเรียก Sunbird?

Sunbird เป็นชื่อที่ฝรั่งใช้เรียกกลุ่มนกขนาดเล็กที่มีสีสันของขน อวดประกายสวยเมื่อล่อกับแสงของดวงอาทิตย์ ชื่อวิทยาศาสตร์ คือ *Nectarinia jugularis* Linnaeus, 1766 อยู่ในวงศ์นกกินปลี (Family Nectarinidae) ชื่อสกุลและชื่อวงศ์: *Nectarinia*, nidae

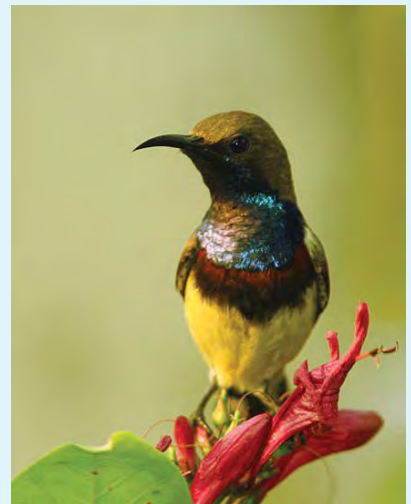
ลูกนกกินปลีอกเหลืองที่ยังไม่หัดบิน

ภาพจาก http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/50/Nectarinia_jugularis.jpg/479px-Nectarinia_jugularis.jpg

นกกินปลีอกเหลืองตัวเมีย
ภาพโดย บัลลังค์ ศิริพิพัฒน์

มาจากภาษาละติน nectar ที่แปลว่าน้ำหวานและน้ำผึ้ง หมายถึง กลุ่มนกในวงศ์ที่กินน้ำหวานจากดอกไม้เป็นอาหารหลัก แต่ก็กินแมลงขนาดเล็กเป็นอาหารในปริมาณที่มากพอ ๆ กับน้ำหวานด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่ขาดแคลนน้ำหวานดอกไม้ ส่วนชื่อ “กินปลี” ก็คงเดาไม่ยากครับ เนื่องจากเรามักจะเห็นนกกลุ่มนี้ห้อยหัวสอดจะงอยปากโค้งยาว ดูดกินน้ำหวานจากดอกในกาบปลีกล้วยนั่นเอง

นกกินปลีอกเหลืองตัวผู้
ภาพโดย บัลลังค์ ศิริพิพัฒน์

บันทึกส่งท้าย

ในที่สุด “**จุลสารหมายเหตุนิเวศวิทยา: บันทึกธรรมชาติหลากหลายเผ่าพันธุ์**” ก็เริ่มที่จะตั้งตัวได้อย่างเข้มแข็งเนื่องจากได้รับบทความจากนักวิชาการรุ่นใหม่ ๆ มากขึ้น ส่งบทความมาตีพิมพ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้มีจำนวนหน้ามากถึง 64 หน้า ซึ่งมากที่สุดตั้งแต่เริ่มจัดทำจุลสาร ทางกองบรรณาธิการคิดว่า เป็นจำนวนหน้าที่พอเหมาะสำหรับการจัดพิมพ์ฉบับต่อ ๆ ไป เนื่องจากจุลสารนี้มีขนาด 16 หน้ายก ต้องใช้เพลทพิมพ์ 4 เพลทพอดี ทำให้ต้นทุนการพิมพ์ต่อจำนวนหน้ามีค่าใช้จ่ายต่ำที่สุด ฉบับที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการตีพิมพ์จากงบกลางของฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.) โดยความกรุณาของ **คุณสุชาติ ทิมกุล** รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการฝ่ายฯ ทางกองบรรณาธิการต้องขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

“**จุลสารหมายเหตุนิเวศวิทยา**” เป็นจุลสารที่นำเสนอเรื่องราวที่น่าสนใจทางธรรมชาติอีกฉบับหนึ่งของไทย ที่คิดว่าเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับนักวิจัยชาวไทย ในการค้นคว้า รวบรวม และบันทึกข้อมูลไว้เป็นหลักฐานอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ทางกองบรรณาธิการคิดว่า ถ้าสามารถทำให้นักวิจัยชาวต่างชาติได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลนี้บ้าง ก็น่าจะเป็นการยกระดับมาตรฐานของ “**จุลสารหมายเหตุนิเวศ**” ให้อยู่ในระดับนานาชาติได้และมีประโยชน์มากยิ่งขึ้น จึงพิจารณาว่า น่าจะมี “บทคัดย่อ” เป็นภาษาอังกฤษสั้น ๆ ในแต่ละบทความ อย่างไรก็ตามขณะนี้ยังเป็นแนวความคิดอยู่ ซึ่งจะต้องมีการปรึกษาหารือกันอีกครั้ง ถ้าสมาชิกท่านใดมีข้อเสนอแนะใด ๆ ในการปรับปรุง “**จุลสารหมายเหตุนิเวศวิทยา**” ให้ดียิ่งขึ้น กรุณาส่งข้อเสนอแนะของท่านได้ที่กองบรรณาธิการ ตามที่อยู่ปรากฏข้างล่างข้างล่าง

ในจุลสารหมายเหตุนิเวศวิทยา ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 หน้า 20-21 ตามที่ ดร. ศิริพร ซึ่งสนธิพร นักวิชาการจากกลุ่มวิจัยวัชพืช สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช กรมวิชาการเกษตร ได้รายงานพบว่า ผักผักแว่น (*Marsilea* sp.) ผักพื้นเมืองจาก จ. ปราจีนบุรี ซึ่งยังไม่สามารถระบุชนิดที่แน่นอนได้ ต่อมาได้ทำการตรวจสอบชนิดแล้วพบว่า เป็นชนิด *M. scalaripes* D.M. Johnson และเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ของไทย (new record) โดยใช้ชื่อภาษาไทยว่า “**ผักแว่นใบมัน**” จึงขอแจ้งให้ทราบโดยทั่วกัน

สุดท้ายนี้ขอเชิญชวนนักวิจัย ส่งบันทึกธรรมชาติหรือข้อเขียนของท่าน ประกอบภาพถ่าย 1-3 ภาพ ความยาวประมาณ 1-2 หน้ากระดาษ A4 มายังกองบรรณาธิการ เพื่อจะได้ตีพิมพ์และเผยแพร่ต่อไป ได้ที่

ฝ่ายวิจัยสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

196 ถ. พหลโยธิน จตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทร. 0 2579 1121-30 ต่อ 1122

ปลิงขาว 50 mm

หอยเต้าปูนเบงกอล

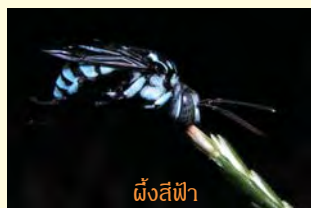
พุดใต้

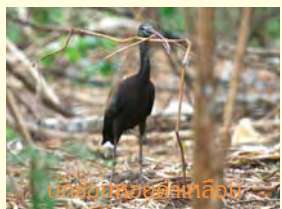
ปลาพลวงตะวันตก

ประทัดบ่อขงกวด

ผึ้งสีฟ้า

นกหัวขวานทองเหลือง

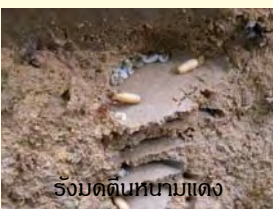
หอยแคระทบกัส

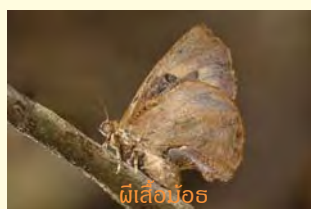
สิรินธรวัลลี

ตุ๊กแกป่าจาร์จินต์

รังมดดินหมามแดง

ผีเสื้อนอร์

ไม่ถึงผู้รับโปรดสงคิน

ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

196 ถ. พหลโยธิน จตุจักร กรุงเทพฯ 10900

นกพวงนาพันธุอินเดีย